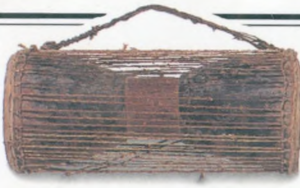
ŽVILGSNIS Į PASAULĮ

AFRIKA

Ši savita ir įspūdinga knyga – tai naujas žvilgsnis į didžiulio ir paslaptingo žemyno tautas.

YVONNE AYO

ŽVILGSNIS Į PASAULĮ

AFRIKA

alma littera
VILNIUS 1998

Svaidomieji peiliai iš Kongo (kairėje) ir Gabono (dešinėje)

Nigerijos jorubų protėvio figūrėlė

Angolos čokvių maskarado kostiumas

Pietų Afrikos zulusų išdrožinėta dramblio iltis

Kenijos masajų karo skydas

Bronziniai varpeliai iš Benino

Ugandos langų karo ietis

ŽVILGSNIS Į PASAULĮ

Moliūginiai indai iš Pietų Afrikos

AFRIKA

Tekstą parašė
YVONNE AYO

Fotografijų autoriai
RAY MOLLER ir GEOFF DANN

Nigerijos ogonių derliaus šventės kaukė

Pietų Afrikos zulusų smeigiamoji ietis

Nigerijos jorubų išdrožinėtas namo stulpas

A DORLING KINDERSLEY BOOK

Būrimo lazda iš Mozambiko

Musvaikis iš Nigerijos

Ganos ašančių apeiginis durklas

Siera Leonės jasių slaptosios bendrijos figūrėlės

Pietų Afrikos zulusų diržas iš karoliukų

Šokių lazda iš Nigerijos

Ganos ašančių aukso svareliai

Ganos ašančių apeiginis kardas

A DORLING KINDERSLEY BOOK

Versta iš: EWG (Eyewitness Guides)
AFRICA
Dorling Kindersley, London 1997

Meninė redaktorė Vicky Wharton
Mokslinė konsultantė Céline Carez
Nuotraukų konsultantė Deborah Pownell
Konsultantai Dr John Mack, John Picton
Papildomos nuotraukos David Garner

Iš anglų kalbos vertė Ramūnas Gerbutavičius

Redagavo Bronė Balčienė
Kompiuteriu maketavo Andrius Baškatovas

SL 412.
Išleido leidykla „Alma littera“
Šermukšnių g. 3, 2600 Vilnius
Puslapis Internete:
http://www.aiva.lt/AlmaLittera

ISBN 9986–02–499–4

Turinys

Ganos ašančių trofėjinė aukso galva

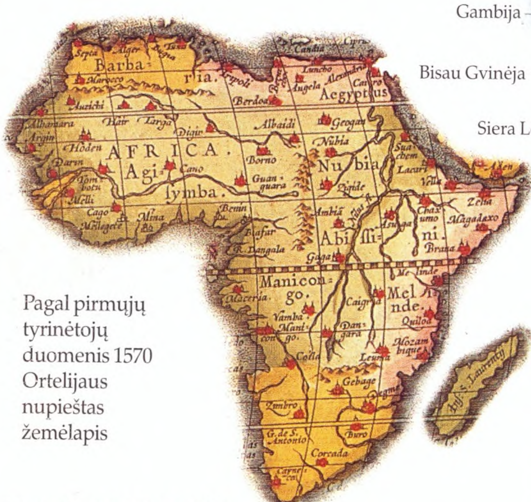
Kontrastų kraštas

AFRIKA – TAI DIDŽIULIS ŽEMYNAS, nusidriekęs 8000 km iš šiaurės į pietus ir per 7000 km į plotį. Tai dykumų, savanų, kalnų ir plokščiakalnių, tankių tropinių miškų kraštas. Afrikos gyventojams teko susidurti su Europos, Indijos, Tolimųjų Rytų prekiautojais ir vergų pirkliais bei su pasaulinėmis islamo ir krikščionybės religijomis. Joje kalbama daugiau kaip 1000 kalbų, esama įvairių visuomeninių santvarkų. Tačiau per tūkstančius metų afrikiečių gyvenimas beveik nepasikeitė. Jie tradiciškai verčiasi gyvulininkyste, medžiokle arba žemdirbyste. Gyvenimo būdą atspindi Afrikos religijos, menas ir kultūra, o išorinė įtaka asimiliuojama.

GYVENIMAS DYKUMOSE
Afrikoje yra dvi didžiulės dykumos, šiaurėje – Sachara, o pietuose – Kalaharis. Priešistoriniais laikais čia buvo derlingos žemės, tačiau ilgainiui šie plotai virto sausais, smėlingais. Dėl reguliarių kritulių trūkumo dykumose piemenų ir gyvulių augintojų gyvenimas labai nepatikimas.

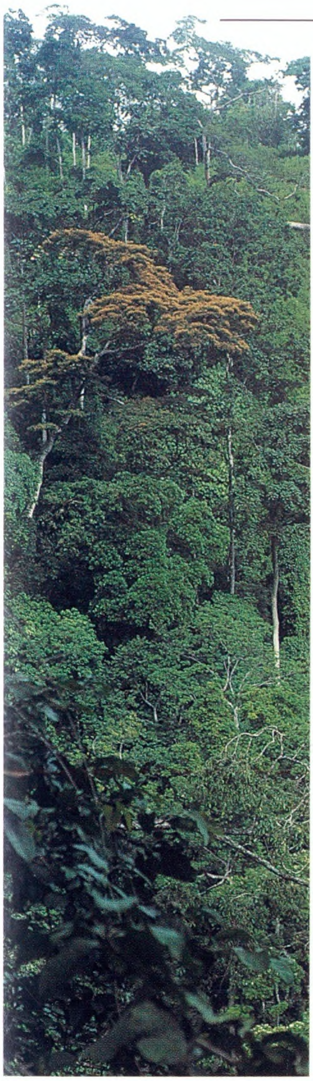
Pagal pirmųjų tyrinėtojų duomenis 1570 Ortelijaus nupieštas žemėlapis

PIRMOSIOS KELIONĖS
Apie Afrikos gamtos turtus europiečiai išgirdo iš arabų geografų. XIV a. į Kairą atvykęs Malio karalius atsivežė aukso ir dar labiau padidino europiečių smalsumą. 1497 portugalų keliautojai, ieškodami jūros kelio į Indiją, pirmąsyk apiplaukė pietinį žemyno kyšulį ir pasiekė rytinę Afrikos pakrantę.

KAIP ŽEMĖLAPIS ATRODO ŠIANDIEN
Bėgant amžiams, Afrikos politinės ir geografinės sienos nuolatos keitėsi. Jos žemėlapį kartkartėmis pertvarkydavo teritoriniai ir kolonijiniai karai. Kai kuriose valstybėse dabar vykstantys pilietiniai karai gali jį darsyk pakeisti. Kito ir šalių pavadinimai. Mūsų amžiaus 8–ajame dešimtmetyje Prancūzijos koloniją Dahomėją naujasis prezidentas pavadino Benino Liaudies Respublika. Pats Benino miestas, klestėjęs XVII a. ir garsėjęs bronzos liejiniais (p. 54–55), šiuo metu priklauso Nigerijai.

ARGUMENTAI UŽ IR PRIEŠ TURIZMĄ
Rytų Afrikos savanose tebegyvena daugelis įspūdingiausių pasaulyje gyvūnų rūšių. Tai labai skatina kurti draustinius; pirmieji įsteigti maždaug prieš 100 metų saugoti gyvūnijai nuo stambiųjų žvėrių medžioklės. Deja, masajai, kurių galvijai ištisus šimtmečius ganėsi Kenijos Masajų Maros lygumose (kairėje), šiose vietose jau nebegali nei ganyti gyvulių, nei medžioti laukinių žvėrių.

VISŽALIAI TROPIKŲ MIŠKAI
Centrinėje Afrikoje kadaise būta daug visžalių miškų. Dėl primityvios žemdirbystės ir medienos eksporto karšti ir drėgni visžaliai miškai šiandien aptinkami tik vakarinėje pakrantėje ir žemyno viduje iki rytų Zayro.

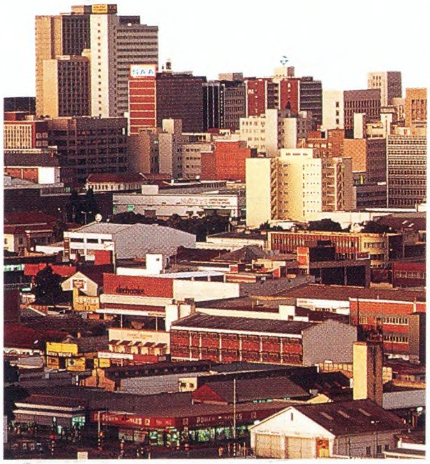

Figūrėlės išdrožtos ir medžio ir nudažytos

Ši figūrėlė didesnė, matyt, įtakingesnis žmogus

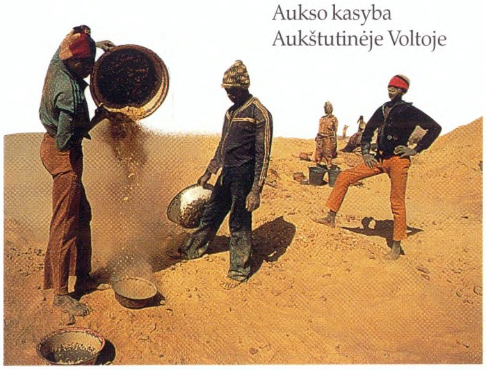
Afrikietiški drožiniai iš Tanzanijos, vaizduojantys XX a. pradžios vokiečių kolonijų valdininkus

KOLONIZACIJA
XVI a. gale vakarinėje Afrikos pakrantėje išsilaipinusiems pirmiesiems europiečiams rūpėjo prekyba auksu ir vergais. Iki pat XIX a. pabaigos Europos šalys ne tik išnaudojo Afrikos tautas, bet ir varžėsi tarpusavyje dėl aukso, deimantų, vario ir žemės. Nepaisydami vietos tautų, tokių kaip Sacharos tuaregai, Kalahario dykumos sanai ir Rytų Afrikos gyvulių augintojai, jie žemėlapiuose braižė savo sienas. Tos sienos iš esmės pakeitė šių žmonių, kurie klajojo su bandomis, ieškodami vandens, gyvenimą.

GYVENIMAS MIESTUOSE
Susikūrus imperijoms, didesni miestai tapo prekybos centrais. XVI a. Timbuktus buvo Šiaurės Afrikos savanų mokslo centras, o Gao, Songajaus imperijos sostinėje, gyveno 75 000 žmonių. Kitus miestus modernizavo kolonijų valdžia. Pavyzdžiui, 641 įkurtas Kairas nuo 1830–ųjų, kai į valdžią atėjo prancūzai, ėmė sparčiai plėstis. Pasikeitus tradiciniam gyvenimo būdui, daugelis žmonių, ieškodami darbo, persikėlė į miestus, tokius kaip Hararė Zimbabvėje (kairėje), bet išsaugojo tvirtus ryšius su savo kaimais.

Aukso kasyba Aukštutinėje Voltoje

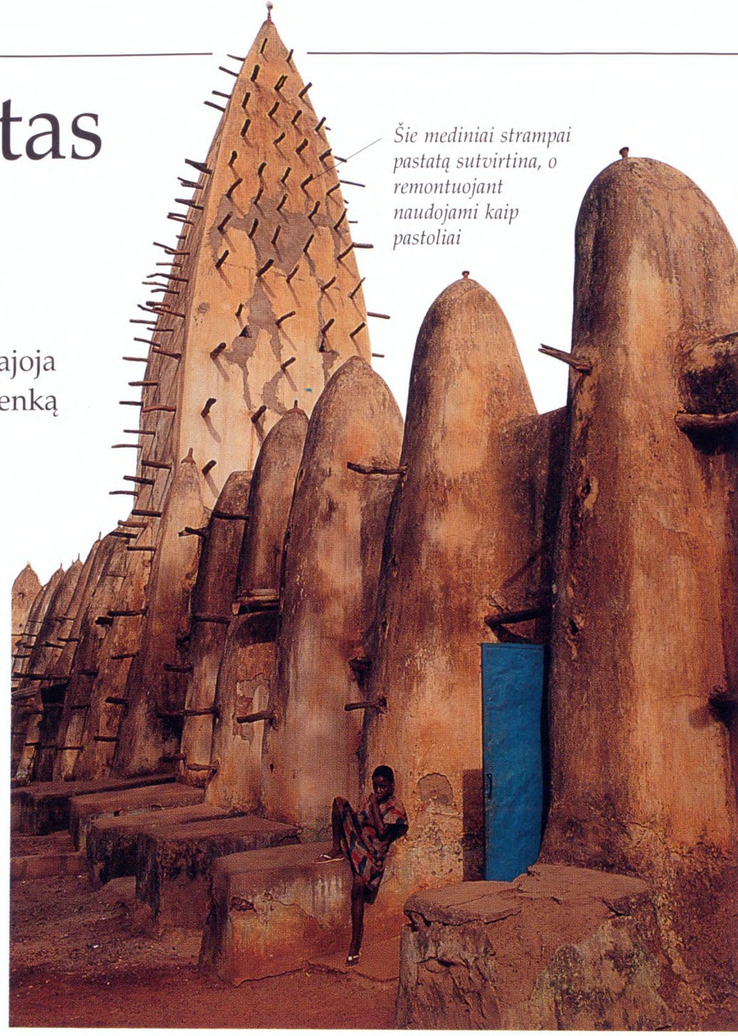
MINERALŲ IŠTEKLIAI
Afrikoje gausu mineralų išteklių. Kai kurie iš jų – pavyzdžiui, Zayro vario gysla, Tanzanijos deimantų telkiniai, Pietų Afrikos aukso klodai – eksploatuojami plačiu mastu. Mineralų gavyba reikalauja daug darbo jėgos, sudėtingų mašinų ir technologijų.

AFRIKOS KALNYNAI
Kai kurie Afrikos kalnai tokie aukšti, kad jų viršūnes, tarkim, Kilimandžarą, stūksantį tarp Kenijos ir Tanzanijos, visuomet dengia sniegas. Kalnynų debesys sukelia rūkus, lietaus lašais iškrintančius ant žemiau plytinčių tankių miškų. Derlingose aukštumose auginamos įvairios kultūros, pavyzdžiui, Kilimandžaro atšlaitėse – kava, o Ugandoje, Malavyje ir Kenijoje – arbata.

Gyvenamas būstas

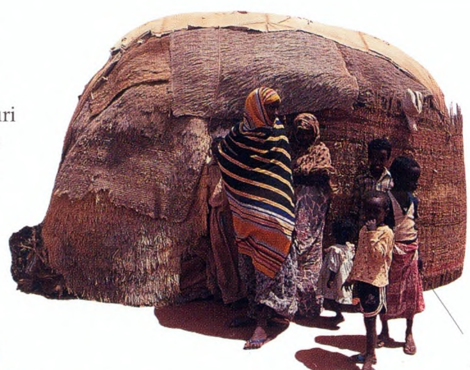
KELIAUDAMAS po Afriką gali pamatyti įvairiausių statinių, pastatytų iš visokiausių medžiagų. Būstas priklauso ir nuo vietos sąlygų, ir nuo gyventojų papročių. Pavyzdžiui, Kalahario dykumos sanai klajoja po savo kraštą, medžioja žvėris ir renka vaisius. Menką mantą jie gabenasi su savim, iš šakų ar karčių statydinasi laikinas pastoges, dengia jas žole arba lapais. Kitoms tautoms, tokioms kaip Čado sorų augintojai Vakarų Afrikoje arba Nigerijos nupiai, būtini namai netoli nuo laukų. Jie statydinasi apskritus namus su mediniais karkasais, iš molio drėbtomis sienomis ir šiaudiniais stogais. Tokie namai statomi vienas šalia kito ir sudaro kaimelį, aptvertą gynybine siena (žr. 16–17 p.).

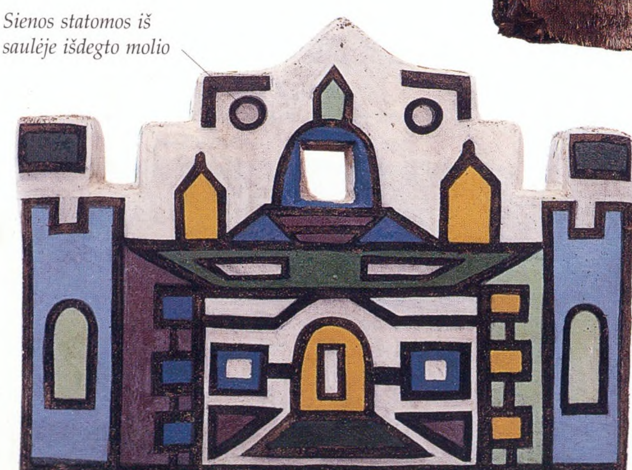
Šie mediniai strampai pastatą sutvirtina, o remontuojant naudojami kaip pastoliai

ŠVENTYKLA
Afrikos savanose, kur vyrauja islamo religija, statomos milžiniškos mečetės. Statomos iš molio plytų, kurios džiovinamos saulėje ir molio skiediniu mūrijamos į sienas. Molis – puiki statybinė medžiaga karšto ir sauso klimato zonose, galintis atlaikyti smarkias liūtis, jeigu jį netrukus vėl išdžiovina saulė.

KELYJE
Sausesniuose Afrikos kraštuose, tokiuose kaip Somalis, kur nėra pastovių upių ir pakankamai kritulių, žmonės verčiasi klajokline gyvulininkyste. Kadangi jie turi nuolat keliauti, ieškodami vandens ir ganyklų, jiems reikia tik laikinos pastogės. Kiekviena ištekėjusi moteris turi nuosavą būstą, kurį sudaro dembliais apdengtas medžio šakų karkasas. Atėjus metui iškeliauti, šį būstą ji lengvai išardo ir sukrauna ant kupranugario.

Somalio klajoklių šeima prie kilnojamo būsto

Sienos statomos iš saulėje išdegto molio

NAMO DEKORAVIMAS
Pietų Afrikos kraštuose namų lauko sienas moterys puošia ryškiais ir sodriais ornamentais. Iš pirmo žvilgsnio ndebelių piešiniai atrodo tarsi geometrinių figūrų deriniai, tačiau iš tikrųjų jie taikomi prie architektūros. Vertikalios ir horizontalios linijos atitinka namo ramsčius ir sijas. Ornamentus moterys tapo pirštais, rankomis arba teptukais ir skudurais.

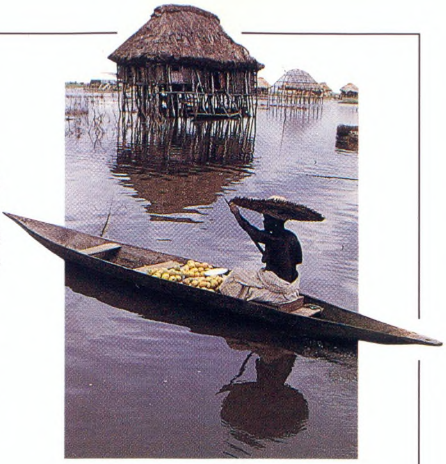

Kaimelį supanti siena

GYVENIMAS ANT VANDENS

Trobelės, pastatytos ant polių, grindis pakeliant virš žemės, turi daug pranašumų. Tokios trobelės statomos kalnų atšlaitėse arba virš vandens. Jos lengvai vėdinamos, poliai saugo nuo pavojingų žvėrių ir gyvačių. Po tokiomis trobelėmis, pastatytomis sausumoje, dažniausiai įrengiami sandėliai arba laikomi gyvuliai. Ištisi žvejų kaimai, tokie kaip šis (dešinėje) Benine, stovi ant vandens, o pasiekti juos galima tik išduobta kanoja.

GYVENIMAS ANT UOLŲ

Dogonai iš Malio savo kaimus saugumo sumetimais stato ant aukštų smiltainio uolų. Jų kaimai būna suskirstyti į tam tikras dalis, apjuostas akmeninėmis sienomis. Vienintelis įėjimas į tokį kaimą – pro siaurutes duris, vienintelis namas šiapus sienos – gyvenamas vyrų.

SENOVINIS IR ŠIUOLAIKINIS

Maroko miestų išplanavimas priklauso nuo to, kas jį statė – musulmonai ar europiečiai. Tradicinis musulmonų miestas, arba *medina* (kairėje), turi vartus, už kurių stovi dengtos turgavietės, senovinės mečetės ir namai su vidiniais kiemais. Europiečiai vėliau statė modernius miestus su plačiomis trijuostėmis gatvėmis.

Dėl erozijos molio sienas kartkartėmis reikia pertinkuoti

Didžiosios civilizacijos

NUO NEATMENAMŲ LAIKŲ Afrikos tautos, įsikūrusios į pietus nuo Sacharos dykumos, gyveno šeimomis, kurios žvejybai, laukinių žvėrių medžioklei, vaisiams rinkti naudojo medinius, kaulinius arba akmeninius įrankius. Pirmajame tūkstantmetyje pr. Kr. du didžiuliai žingsniai pirmyn išvedė šiuos žmones iš Akmens amžiaus. Organizuotas apsirūpinimas maistu ir gyvulių auginimas paskatino juos įsikurti vienoje vietoje, dirbti laukus ir puoselėti meną bei amatus. Antras žingsnis buvo metalinių įrankių ir ginklų gamybos pradžia. Iki 400 m. daugelis bendruomenių suprato, kad jos valdo tokius metalus kaip auksas bei geležies rūda ir kad tai joms suteikia galios.

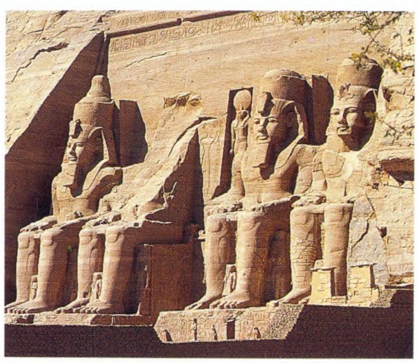

AKMENS AMŽIAUS MENAS
Afrikoje gyvenimas priklauso nuo gyvūnų, augalų ir metų laikų pažinimo. Pirmykščiai žmonės suprato jų reikšmę ir tai atspindėjo įstabiuose uolų piešiniuose. Jie vaizduodavo ne tik save, bet ir gyvūnus, kuriuos ganė ar medžiojo. Daugumoje pirmykščių urvų piešinių nutapyti laukiniai gyvūnai: drambliai, žirafos, raganosiai ir stručiai.

Ganos ašančių apeiginis kardas iš karaliaus Kofio–Karikario (1867–75) lobių

AŠANČIŲ IMPERIJA IR JOS AUKSAS
Vakarų Afrikos ašančiai dėl sugebėjimo iškasti, apdirbti metalus ir jais prekiauti XVIII a. tapo galingiausi Aukso Krante. Supratę, kad gali pelningai prekiauti su kitomis tautomis, jie savo imperiją išplėtė išilgai vakarinės Afrikos pakrantės ir tapo svarbiausiais vergų eksportuotojais į Ameriką (p. 50–51).

KUŠO CIVILIZACIJA
Kušo nubijai gyveno dabartinio Sudano teritorijoje. Jie sustiprėjo 800 pr. Kr. ir įkūrė nepriklausomą karalystę, kuri valdė Egiptą ir kontroliavo pietinius prekybos kelius. Jie puikiai nusimanė apie karo reikalus, sukūrė vieną ankstyviausių pasaulio abėcėlinių raštų. Uolose iškaltos Ramzio II (1304–1237 pr. Kr.) šventyklos Abu Simbelyje (viršuje) yra tipiški jo viešpatavimo metu paplitusių monumentalių statinių pavyzdžiai.
Po 1000 metų kušitų civilizacija nusmuko ir galiausiai apie 550 m. buvo užkariauta Aksumo karalystės, kuri plytėjo šių laikų Etiopijoje.

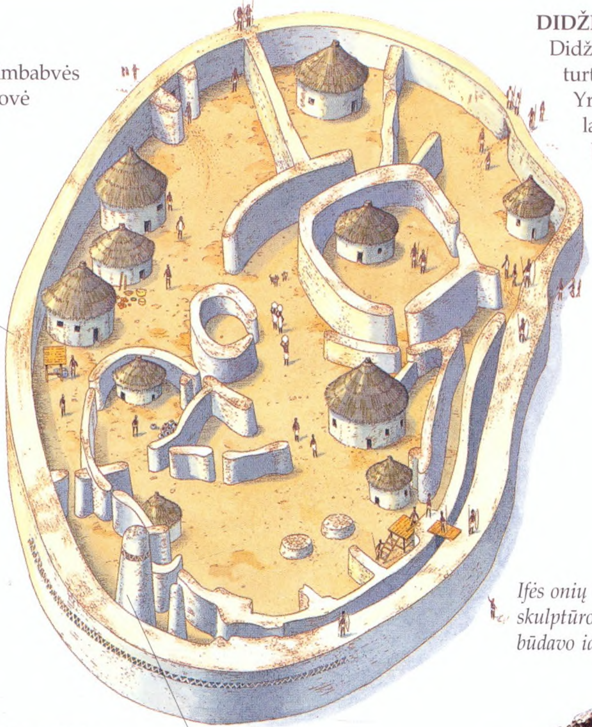
SENOVĖS EGIPTAS
Nuo III t–mečio pr. Kr. derlingame Nilo slėnyje klestėjo viena didžiausių civilizacijų – faraonų suvienytas Egiptas. Lengvai drėkinamoje žemėje egiptiečiai užsiaugindavo visą reikiamą maistą. Nilas buvo patogus transporto ir prekybos kelias aukso ir vario eksportui iš rytinės dykumos. Iš Azijos per Nilo upę į Egiptą atkeliavo ir plytų gamyba.

Medžiotojas (viršuje) ir žirafa (kairėje) iš priešistorinių urvų piešinių Matopo kalnuose, Zimbabvėje

Didžiosios Zimbabvės Didžioji tvirtovė

Išorinė siena siekė 5 m storumo ties pagrindu ir 9,7 m aukščio

Unikalus ir paslaptingas kūgiškas bokštas iš kietakmenio

DIDŽIOJI ZIMBABVĖ

Didžiosios Zimbabvės kultūra buvo viena didžiausių, turtingiausių ir įspūdingiausių senovės Sacharos kultūrų. Yra žinių, kad žmonės čia gyveno dar priešistoriniais laikais. Jau 1200 m. Zimbabvėje iškastas auksas ir varis buvo eksportuojamas į Siriją, Jordaniją ir kitas Azijos šalis mainais už stiklą, karolius ir kinų porcelianą. Zimbabvės valdovai per rytinės pakrantės uostą Kilvą plėtojo prekybos ryšius ir 1300 m. sukūrė galingą valstybę su prekybos centru Didžiojoje Zimbabvėje. Miestas savo galios viršūnę pasiekė XV a. pradžioje.

Paukštis gali būti vanagas, grifas arba erelis žuvininkas

0,35 m aukščio paukštis vainikuoja 1 m koloną

AKMENINIAI PAMINKLAI

Iš tose vietose randamos minkštos muilakmenio uolienos pagaminta daugelis Didžiosios Zimbabvės daiktų, taip pat ir lėkštės su gyvūnų motyvais. Šis muilakmenio paukštis vienas iš aštuonių rastų, nors gyvenvietėje būta daug paprastų kolonų iš muilakmenio, sustatytų ant išorinių sienų arba grupėmis ant žemės. Galimas daiktas, kad jos buvo statomos mirusiųjų atminimui. Kaip ir kūgiškas bokštas, šie paukščiai, galimas daiktas, turėjo paslaptingą religinę prasmę.

Ifės onių (karalių) skulptūros visuomet būdavo idealizuotos

Lygiagrečios linijos ant veido yra tipiškos Ifės galvoms

Turbūt Ifės karaliaus, onio, bronzinė galva, nors ji gali vaizduoti jūros dievą Olokuną

IFĖS GYVENTOJAI, NIGERIJA

Pasak jorubų legendos, Ifės miestas buvęs ta vieta, į kurią nusileidę dievai apgyvendinti žemės. Sakoma, kad pirmojo dievo Oduduos vaikai iš Ifės paplitę po Vakarų Afriką ir miškuose įkūrę savo karalystes. Ifės gyventojai neabejotinai darė įtaką daugelio kaimyninių šalių menui ir kultūrai – netgi sakoma, kad jų metalo liejikas Benino žmones išmokęs ištirpusio vaško proceso (p. 54–55). Tarp 1050 ir 1500 m. ifiečiai iš terakotos ir bronzos gamino įstabias žmonių ir gyvūnų statulas. Tokios galvos kaip ši naudotos svarbių žmonių laidotuvėse.

Namų statyba

KAD APSISAUGOTŲ NUO šalčio, vėjo, lietaus ar saulės, žmonės iš įvairiausių, paprastai vietinių medžiagų statydinasi namus. Afrikoje daug žmonių, ieškodami darbo, persikėlė į miestus ir gyvena daugiabučiuose namuose. Tačiau kaimo vietovėse statomi tradiciniai namai, panašūs į šį Botsvanoje. Šioje šalyje yra didelių kaimų su *kgotlomis*, arba maldyklomis, stovinčiomis centre, medžio šešėlyje. Dauguma kaimų turi vandens siurblį, paštą ir parduotuves. Tokius namus kaip šis paprastai stato ir vyrai, ir moterys žiemą, kai pasibaigia arimo ir derliaus nuėmimo darbai. Šalia namo jie įrengia mažesnes pastoges maistui gaminti, alui daryti ir gyvuliams.

KORPUSO STATYMAS
Paženklintoje namo vietoje moterys pirmiausia turi sumūryti apskritą molio plytų sieną. Tam naudojamos dviejų rūšių plytos – drėgnosios ir sausosios. Drėgnosios formuojamos rankomis, tuomet mūrijamos į sieną ir tinkuojamos, o sausosios daromos medinėse formose, džiovinamos saulėje ir mūrijamos skiediniu, o paskui irgi aptinkuojamos.

STOGO TVIRTINIMAS
Medieną pasirenka ir stogą dengia kaimo vyrai. Pirmąsias gegnes jie pritvirtina prie atraminių stulpų, pastatytų išorinėje namo pusėje, ir suriša į krūvą viršūnėje. Tuomet su jomis suduria ir suriša plonesnes kartis arba sijas. Kartais stogas būna papildomai paremiamas ramsčiu, pastatomu namo viduryje.

TUAREGŲ PALAPINĖS
Klajoklių tuaregų gyvenimo būdas verčia juos apsistoti lengvai išardomuose ir pastatomuose būstuose. Jų palapines dengia vidutiniškai 30 ar 40 saulėje išdegtų ir susiūtų avies ir ožkos kailių, paremtų mediniais ramsčiais. Šoninės sienos daromos iš žolės demblių.

STOGO DANGOS RIŠIMAS

Stogui dengti surinktos žolės ar nendrės surišamos į pundus, kurie sluoksniais išdėliojami ant 16 stogą sudarančių gegnių ir pririšami karnomis arba viela. Kad pundai nenuslystų žemyn, kiekvienos gegnės apačioje užkišamas medinis kaištelis.

MEDŽIAGOS

Daugelis namų statomi iš vietinių medžiagų. Šios Sudano dinkų moterys statosi namą iš nendrių. Dinkai dalį metų praleidžia nuolatiniuose kaimuose, dalį – laikinose stovyklose.

Nendrinius būstus dinkai statosi, kai keliauja ieškodami vandens

Skersinis sienos pjūvis rodo molio plytas

Grindys puošiamos įmantriais raštais

ŽVILGSNIS Į VIDŲ

Grindys klojamos, kai stogas jau uždengtas. Pirmiausia dedamas tinko sluoksnis ir užglaistomas skalūno plokštele. Tuomet klojamas su vandeniu sumaišyto karvės mėšlo sluoksnis, ant jo braižomi raštai. Kai kuriuose namuose grindys klojamos cementu ir nušlifuojamos.

Medžiotojas, laikantis lenktą peilį

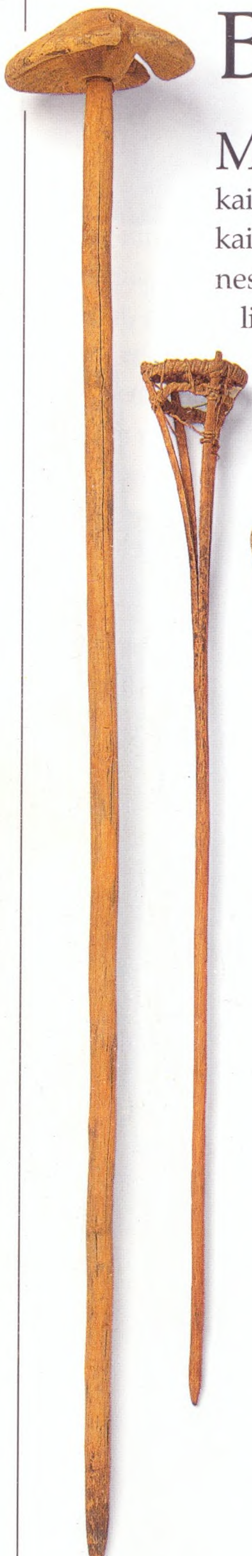
PABAIGTAS NAMAS

Botsvanoje moterys namų sienas dažnai tinkuoja skirtingų spalvų moliu, tamsesniu apačioje, šviesesniu viršuje. Kadangi lietus sienų paviršių pamažu nuplauna, namus kartą ar du per metus tenka pertinkuoti.

VERANDOS STULPAS

Nigerijos jorubų namuose verandos stulpas gali būti ne tik ramstis, bet ir dailus dekoratyvinis drožinys. Šis pavyzdys vaizduoja medžiotoją. Tokie drožiniai aptinkami rūmuose, šventyklose ir vadų namuose.

Buitis

MAISTO RUOŠIMAS ir gaminimas, amatai, tokie kaip puodininkystė ir audimas, Afrikos kaimuose priklauso prie lauko užsiėmimų, nes palapinės ir namai skirti slėptis nuo lietaus ar šalčio ir miegoti. Afrikiečių maistą sudaro daugiausia javai, paprastai kasavos, sorgai arba kukurūzai su ankštiniais, tokiais kaip pupos ir žirniai. Jie sumalami ir verdamas minkštas, tąsus pudingas, į kurį įpilama virinto vandens, retkarčiais pieno. Gardus mėsos arba žuvies troškinys troškinamas atskirai ir valgomas su koše.

VALGYMAS
Valgoma ir geriama bendrai. Visos šeimos valgo kartu, paprastai lauke. Šie tuaregų vyrai iš pietų Alžyro kaičia vandenį arbatai. Tuaregai gyvena Sacharos dykumoje didelėmis klajoklių grupėmis. Jie yra musulmonai, todėl vyrai veidus apsimuturiavę. Tuaregai laiko ožkas, avis ir kupranugarius, jie mielai geria kupranugarių pieną.

Akmeninis grūstuvas ir medinė piesta kavos pupelėms trinti

Oda aptrauktas rafijos dėklas kavinukui laikyti

Molinis kavinukas

Karoliukais papuoštas padėklas

KELIONINIS KAVOS APARATAS
Beniai–amerai gyvena Sudane netoli sienos su Eritrėja. Jie yra klajokliai ir keliauja po plačią teritoriją, ieškodami vandens ir ganyklų savo kupranugariams, avims ir ožkoms. Jie gabenasi su savimi kavos virimo reikmenis, nes kava – mėgstamiausias jų gėrimas. Kituose Afrikos kraštuose mieliau geriama arbata. Alus ir palmių vynas, kurį dažniausiai gamina moterys, parduodamas turguose ir alinėse.

Nešiojamas pieno indas iš Somalio

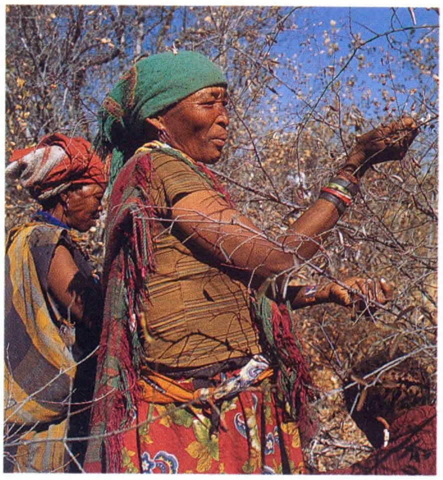
Kamštis

NEŠIKLIS IŠ LUKŠTO
Tušti stručio kiaušinių lukštai, perdurti viename gale, puikūs indai pienui ar vandeniui nešioti. Kalahario dykumos sanai tokiuose induose laiko vandens atsargas sausroms.

MAIŠYTUVAS
Košes ar troškinius reikia gerai išmaišyti. Šie maišytuvai iš Somalio – tipiški išradingo medienos pritaikymo pavyzdžiai. Jie sukami tarp delnų taip greitai, kad paplatintas galas sukasi beveik kaip elektrinis mikseris.

VALGIO PATIEKIMAS
Mediniai indai naudojami visoje Afrikoje. Jų būna įvairių: nuo paprastų, nedekoruotų iki ypač išgražintų indų, skirtų karalių rūmams arba ritualams. Tokie dubenys kaip šis iš Lesoto tradiciškai skaptuojami iš vientiso medžio gabalo. Medžio ir moliūgo indus ypač mėgsta piemenų bendruomenės, tikinčios, jog kitokie indai gali susargdinti jų galvijus.

MAISTAS TYRUOSE

Medžiotojų–rankiotojų, pavyzdžiui, Pietų Afrikos sanų, bendruomenėse vyrai medžioja, o moterys renka uogas. Jeigu ieškodamos maisto moterys aptinka medį, aplipusį uogomis, o netoliese vandens šaltinį, ten apsistojama ilgesniam laikui. Iš atremtų į medį šakų ir žolės pasistatomos laikinos pastogės kiekvienai šeimai.

SKOBIMAS IR RAIŽYMAS

Moliūgas yra natūralus indas. Prinokęs moliūgas mirkomas vandenyje, kol jo turinys supūna. Tuomet dar drėgnas moliūgas prapjaunamas ir išvalomas. Džiūdamas jis sukietėja ir pasiduoda raižymui. Nors moliūginius indus dažniausiai skobia pačios moterys, esama ir meistrų, kurie išpuošia jų paviršių.

Samtis iš moliūgo

Raštas išdegintas įkaitinta metaline adata

Puodas virvelių tinklu pakabinamas prie stogo

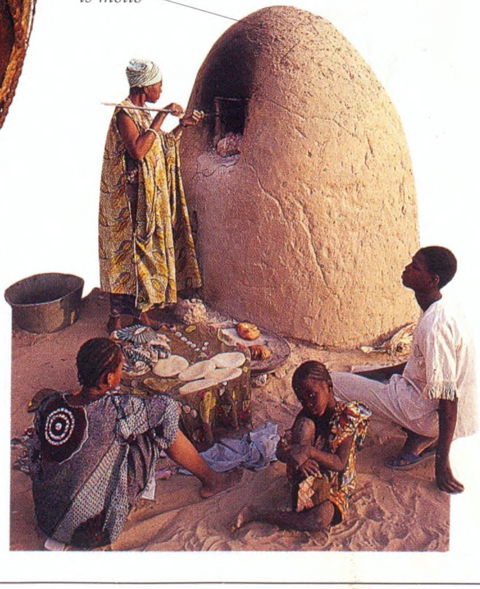
MALONUMAS RŪKYTI

Pypkės rūkymas – tiek Afrikos vyrų, tiek moterų mėgstamas atsipalaidavimo būdas. Visoje Afrikoje vandens pypkėmis iš ragų ar moliūgų nuo seno buvo rūkomos kanapės. Kad susilpnintų kanapių poveikį, rūkantysis jų dūmus įtraukdavo pro pilną burną vandens. Tabako įsigalėjimas žmones paskatino daryti medines ir molines pypkes, kurios būdavo puošiamos smulkiais ir įmantriais raštais, kaip, pavyzdžiui, šios kosų pypkės iš Pietų Afrikos, Transkėjo srities.

Inkrustuotas metalinis pagražinimas

Kaimo duonkepė iš molio

ATSARGOS

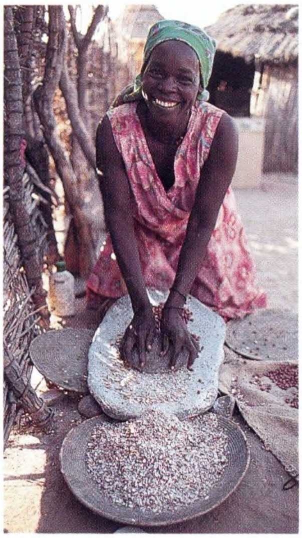
Atsargos laikomos daugybėje indų, sustatytų ant lentynų arba kybančių ant virvių, kad jų nepasiektų žiurkės, pelės ir gyvatės. Vertingi daiktai slepiami stoge, šaltas vanduo laikomas poringame moliniame puode, tokiame kaip šis, kuris trumpam atstoja šaldytuvą. Puodus paprastai žiedžia moterys, nors kai kuriuose Afrikos kraštuose puodininkystė – išimtinai kaimo vyrų amatas.

DUONOS KEPIMAS

Kasava, kukurūzai ar sorgai sumalami, į miltus įpilama vandens ir išminkoma tešla. Ji sudedama į apskritas formas ir iškepama. Ši šeima Timbuktuje, Malyje, laukia paragauti šviežiai iškeptos duonos.

Aptverta sodyba

DAUGELYJE AFRIKOS KRAŠTŲ šeimos gyvena aptvertose sodybose, kurios dažniausiai būna apskrito plano. Jas sudaro perėjimais sujungti aptvarai, kuriuose stovi molinės trobelės su šiaudiniais stogais. Sodybos centre būna sueigų vieta, atskiri aptvarai šeimos galvai ir visoms šeimininko žmonoms, o kiekviename aptvare – miegamoji trobelė su asmeniniais daiktais, virtuvė, svirnas ir sandėlis, kuriame laikomi žemdirbystės įrankiai, namų apyvokos reikmenys, džiovintas maistas ir pienas. Ši kvanjamų sodyba Angoloje ketvirtajame dešimtmetyje priklausė žemdirbių šeimai, kuri būtų joje gyvenusi maždaug dešimt metų. Po to šeima netoliese pasistatytų naują sodybą, panaudodama dar nesupuvusias medžiagas.

MOTERŲ DARBAI
Šeimose vyrai ir moterys paprastai atlieka skirtingus darbus. Moterys prižiūri vaikus, dirba laukuose, žvejoja ir ruošia maistą. Ši moteris Habilos gyvenvietėje, Sudane, grūda pupas košei virti. Moterys, be to, parūpina vandens bei malkų ir prižiūri savo trobeles. Daugelyje šeimų, pavyzdžiui, kvanjamų moterys dar žiedžia puodus namų apyvokai.

GYVENIMAS SODYBOJE
Žemdirbių kvanjamų gyvenimas priklauso nuo periodų. Jų sodyba pastatyta pagal tradicinį planą netoli vandens šaltinio. Sodybą su lietingojo ir sausojo periodo aptvarais galvijams supa pasėliai, kuriuose kvanjamai augina pagrindines savo kultūras – sorą ir sorgus. Šeimininko žmonų skaičius ir sodybos bei bandų dydis parodo jo turtinę padėtį.

GALVIJŲ AUGINIMAS
Sausesniuose Afrikos regionuose pagrindinis maisto šaltinis yra galvijai, o juos prižiūri vyrai. Galvijai laikomi dėl mėsos, pieno ir drabužių – iš išdirbtų odų siuvami odiniai rūbai ir batai. Kadangi gano natūraliose ganyklose, bendruomenės turi keliauti iš vieno krašto į kitą, prisitaikydamos prie sezoninių orų permainų ir ieškodamos vandens. Apsistojusios naujoje vietoje jos pasistato laikinas stovyklas. Šie galvijai priklauso būtent tokiai bendruomenei Sudane.

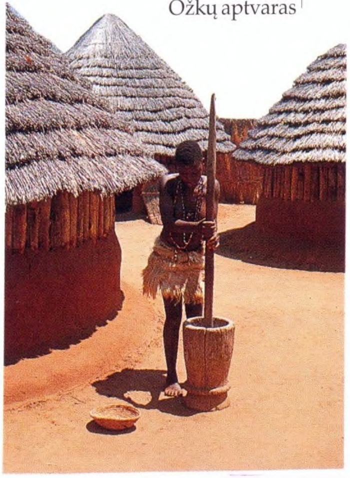
Kvanjamų sodybos Angoloje, Vakarų Afrikoje, modelis, padarytas 4–ajame dešimtmetyje joje gyvenusių žmonių

GRŪDŲ ATSARGOS

Jau tūkstančius metų sandėliai ir svirnai Afrikoje rodo šeimos galvos statusą. Juo daugiau svirnų jis turi, juo yra turtingesnis ir įtakingesnis. Didelės grūdų saugyklos dažniausiai būna pakeltos virš žemės, kad neužpultų žiurkės ir pelės.

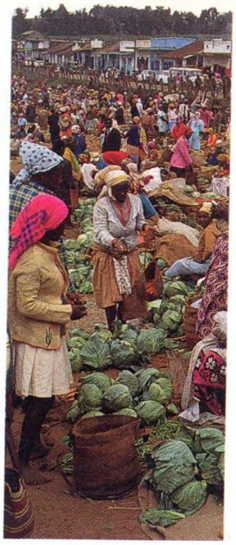

KUKURŪZŲ MALIMAS

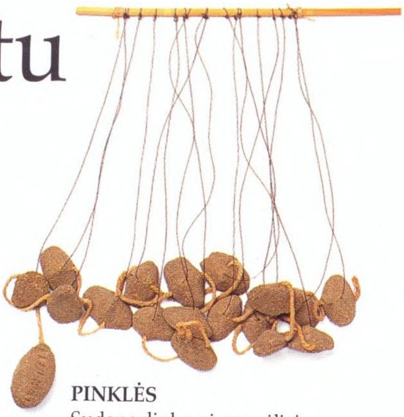
Ši mergina Zimbabvės kaimelyje ritmingai grūda kukurūzų miltus. Kaip ir aptvertoje kvanjamų sodyboje, čia namai apskriti, suplūkti iš molio ir su šiaudiniais stogais. Mergina medinėje piestoje akmeniniu grūstuvu trins kukurūzus tol, kol jie pavirs smulkiomis kruopomis. Tuomet ji įpils virinto vandens ir išvirs košę, pagrindinį šeimos valgį. Sausaisiais periodais valgis gaminamas atvirame ore, o lietingaisiais – virtuvėje.

Apsirūpinimas maistu

TURGUS
Didžioji dalis žemdirbių išauginto maisto ir gyvulių parduodama vietiniame turguje. Tokiose spalvingose turgavietėse kaip ši, esanti netoli Nairobio, Kenijoje, dažniausiai prekiauja moterys.

DAUGUMA AFRIKOS KAIMŲ gyventojų, nepaisydami sausrų ir dirvožemio erozijos, dirba žemę arba laiko gyvulius – galvijus, avis ir ožkas. Tačiau esama ir mažų grupelių, kurios maitinasi beveik vien tik prisirinktu maistu. Yra trys pagrindinės tokios grupės: Namibijos ir Botsvanos sanai, Tanzanijos hadzai ir Zayro pigmėjai. Tai medžiotojai–rankiotojai – jie medžioja laukinius žvėris ir paukščius bei rankioja vabzdžius, šaknis, vaisius ir kopinėja laukinį medų. Šie žmonės negyvena pastoviuose kaimuose, jie klajoja mažomis grupelėmis, kurios kartais ilgam įsikuria sykiu. Medžioja paprastai vyrai, o rankioja moterys. Keista, bet jų gyvenimas dažnai būna lengvesnis nei žemdirbių.

PINKLĖS
Sudane dinkų piemenėliai paukščius gaudo pinklėmis, pakabintomis tarp medžio šakų. Paukščiai nepastebi plonų siūlelių iš žirafos plaukų ir susipainioja tarp jų.

LAUKŲ APDIRBIMAS
Daugelyje Afrikos kraštų žemė dirbama rankomis, pasėliai prižiūrimi kauptukais. Šį sunkų darbą paprastai dirba moterys, o vyrai gano gyvulius. Tačiau kai kuriose bendruomenėse vyrai pagal vedybinę sutartį taip pat turi plušėti būsimųjų giminaičių laukuose. Afrikoje moterys, kaip ir ši Siera Leonėje, visą dieną triūsia laukuose, ant nugarų nešiodamos savo vaikus.

ANTILOPĖS GAUDYMAS
Kenijos turkanai šiais mediniais spąstais gaudo antilopes. Jie palieka spąstus ant žemės ir tiesiog laukia, kol gyvūnas įkiš skylėn koją.

Antilopė, įkliuvusi į žabangas, jau nebepajėgia ištraukti kojos

Odinė kilpa pririšama prie medžio, kad gyvūnas nepasprukty

Akmeninis verpstukas

Medinis verpstukas

PINKLIŲ REZGIMAS
Ant šių verpstukų – žvejybos valai iš medvilninių siūlų. Somalyje Ciulos salos bagijunai tokį valą su masalu nuleidžia iš valčių ir tempia per vandenį. Šitaip jie gaudo žuvis kasdieniam vartojimui. Afrikiečiai žvejoja tik maistui arba žuvį džiovina ir parduoda. Žvejyba tik kaip sportas Afrikoje neįsivaizduojama.
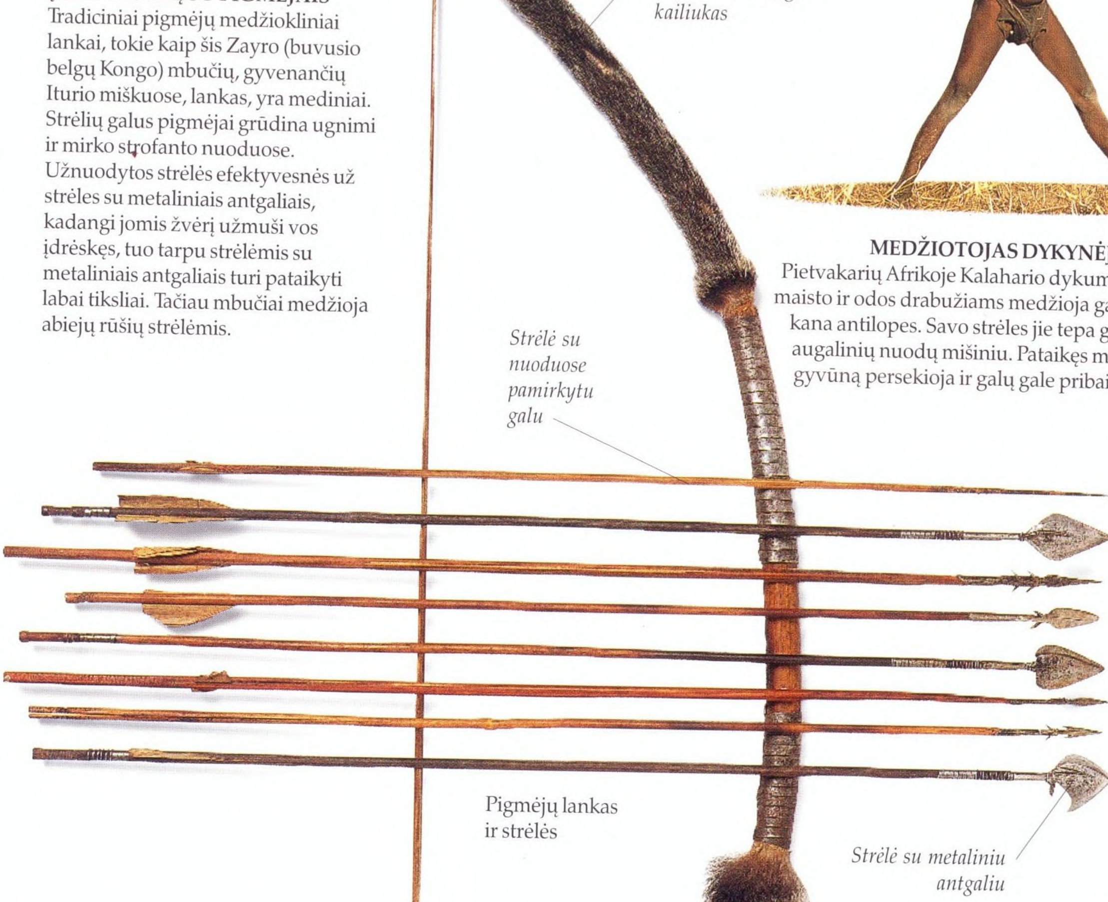
ŽVEJYBA
Žvejai pragyvenimui užsidirba gaudydami žuvis. Tam jie naudoja tinklus, pintines, kabliukus, valus, spąstus arba užtvenkia seklius vandenis. Žuvis jie parduoda moterims, kurios jas sūdo, džiovina ir neša į turgų. Ši išduobta kanoja tokia siaura todėl, kad ja būtų lengviau vinguriuoti tarp mangrovės šaknų Vakarų Afrikos pakrantės vandenyse. Nenaudojama kanoja apverčiama ir užkeliama ant poros metrų aukštumo ožio, kad išdžiūtų ir nesupūtų.

Išduobta kanoja iš Vakarų Afrikos

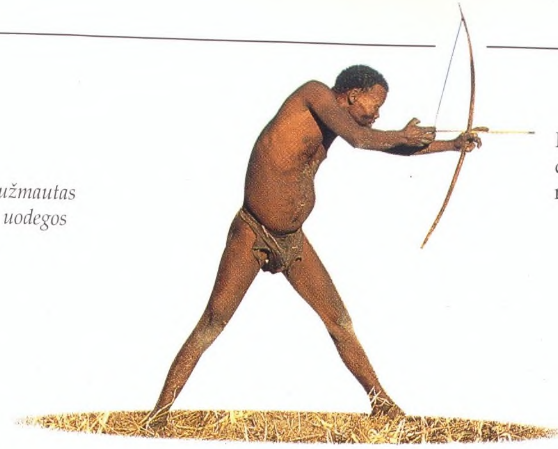
Į MEDŽIOKLĘ SU PIGMĖJAIS

Tradiciniai pigmėjų medžiokliniai lankai, tokie kaip šis Zayro (buvusio belgų Kongo) mbučių, gyvenančių Iturio miškuose, lankas, yra mediniai. Strėlių galus pigmėjai grūdina ugnimi ir mirko strofanto nuoduose. Užnuodytos strėlės efektyvesnės už strėles su metaliniais antgaliais, kadangi jomis žvėrį užmuši vos įdrėskęs, tuo tarpu strėlėmis su metaliniais antgaliais turi pataikyti labai tiksliai. Tačiau mbučiai medžioja abiejų rūšių strėlėmis.

Pigmėjų lankas ir strėlės

MEDŽIOTOJAS DYKYNĖJE

Pietvakarių Afrikoje Kalaharío dykumos sanai dėl maisto ir odos drabužiams medžioja gazeles, gnu ir kana antilopes. Savo strėles jie tepa gyvulinių ir augalinių nuodų mišiniu. Pataikęs medžiotojas gyvūną persekioja ir galų gale pribaigia ietimi.

Pigmėjų ietis drambliams medžioti

Pigmėjų strėlinė su strėlėmis

Medžiotojas užsirišа ant riešo odos skiautę, kad neįsidrėkstų užnuodyta strėle

Pigmėjų riešo apsauga

GARDĖSIAI TINKLUOSE

Kas keletą savaičių Kenijos turkanai gena savo bandas į naują vietą, kur pasistato ir laikinas pastoges. Turkanų maistas ir apranga didžia dalimi priklauso nuo jų gyvulių, tačiau norėdami paįvairinti savo valgį ir parduoti žuvies, jie žvejoja Turkanos ežero pakrantėse.

Žvejo pintinė laimikiui susidėti

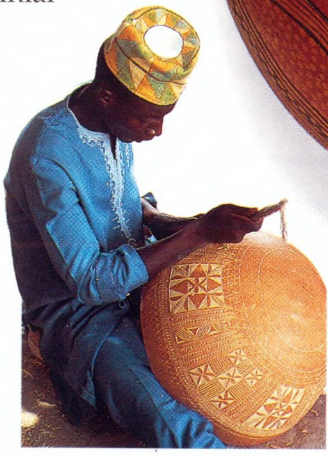
MIRTINAS GINKLAS

Tokia ietimi pigmėjų medžiotojas medžioja dramblį. Prabėgdamas po apačia medžiotojas smogia ietimi jam į pilvą. Nors nuo žaizdos dramblys išsyk nežūva, tačiau jis tikrai nusibaigs per parą, o tą laiką medžiotojas jį persekios.

Raštas ir spalva

AFRIKIEČIŲ BUITYJE raštas ir spalva užima svarbią vietą. Audiniai, puodai ir krepšiai čia puošiami geometriniais, augaliniais, gyvūnų ar žmonių motyvais. Vienus dirbinius, pavyzdžiui, puodus ir moliūginius indus, žmonės patys gaminasi sau, o kitus, pavyzdžiui, audinius, audžia meistrai ir iš to pragyvena. Medžiagų įvairiems reikmenims gaminti ir puošti teikia aplinka. Tarkim, miškas tiekia medieną kėdėms ir skulptūrėlėms drožti bei žievę ir plaušus medžiagai plakti, o sėklos ir augaliniai dažai naudojami puošimui. Nemažai dirbinių gaminama religiniais tikslais arba karaliams ir vadams. Šie paprastai būna ypač puošnūs.

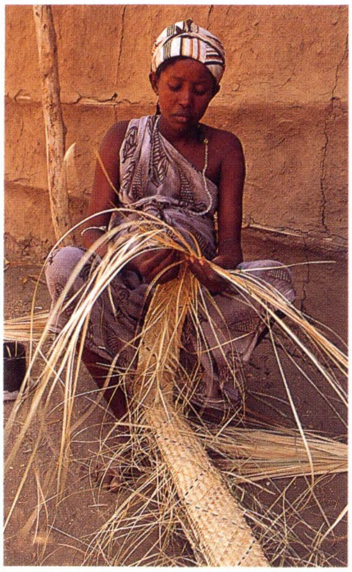
MOLIŪGŲ SKOBIMAS IR PUOŠIMAS
Moliūgai auga beveik visoje Afrikoje. Perpjauti ir išdžiovinti, jie naudojami kaip indai maistui laikyti, dubenys valgyti ir akustinės dėžutės muzikos instrumentams (p. 60–61). Nors natūrali moliūgo spalva geltona, jį galima nudažyti augaliniais dažais, tik pirma raižytojas ant jo išpjaustinėja gražų geometrinį raštą (kairėje).

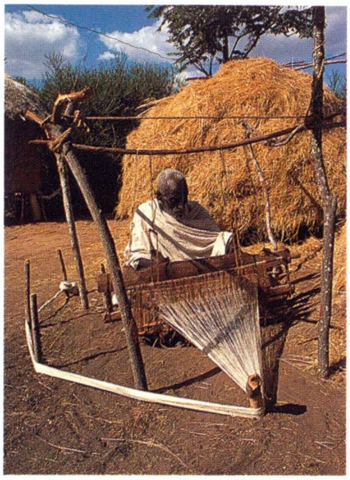
DAŽŲ DUOBĖS
Daugelis audinių dažomi natūraliais dažais, kurie gaminami sutrinant augalus ir juos sumaišant su vandeniu ar kitu skysčiu. Pavyzdžiui, išspaudus *Lonchocarpus cyanescens* augalo lapų syvus ir sumaišius su žalios medienos pelenais gaunami mėlyni dažai, indigas. Audiniai ir oda dažomi statinėse, įkastose į žemę, kaip čia, Maroko mieste Marakeše.

MEDŽIAGA IŠ MEDŽIO ŽIEVĖS
Tiek medžiagoms, tiek dažams gaminti paranki žaliava yra medis. Ugandoje iš žievės gaminama ypatinga medžiaga. Nuo medžių nulupta žievė apdengiama apsauginiais bananų lapais ir minkštinama mirkant vandenyje arba garinant surištą virš ugnies. Tuomet ji po gabalą dedama ant medinės trinkos ir plakama sunkiu plaktuvu. Plakami žievės plaušai susipina į vientisą medžiagą.

DEMBLIO PYNIMAS SOMALYJE
Demblius ir pintines iš augalinių juostelių paprastai pina moterys namuose. Tam nereikia daug įrankių – tik peilio pluošto juostelėms perskelti. Šis darbas populiarus ir tarp klajoklių gyvulių augintojų, ir tarp medžiotojų–rankiotojų bei sėslių žemdirbių.

AUDIMAS STAKLĖMIS
Audinius staklėmis audžia ir vyrai, ir moterys. Audimui naudojami du pluošto arba siūlų komplektai. Metmenų siūlai išdėstomi horizontaliai arba vertikaliai. Čia (viršuje) metmenys apvynioti apie į žemę įsmeigtus statinius. Ataudų siūlai narstomi skersai tarp metmenų siūlų. Audinio plotis priklauso nuo staklių pločio.

RAFIJOS AUDINIAI
Daugelyje Afrikos kraštų iš rafijos palmės pluošto gaminami įvairiausi daiktai: virvės, žvejybos reikmenys ir kilpos laukiniams gyvuliams. Rafijos audinys staklėmis audžiamas iš nuskustų, supjaustytų dryžiais ir rūpestingai saulėje išdžiovintų jaunų palmės lapų. Audimo staklės paprastai laikomos audėjo namuose, tačiau kartais stovi ir lauke po pastoge, kad nekepintų saulė.

NUPJAUTŠERIAI AUDINIAI
Zayro kubai, naudodami „nupjautų šerelių" techniką, gamina labai charakteringą medžiagą (viršuje). Jos pagrindu paimama išaustos rafijos atraiža. Tuomet rafijos siūlas, skirtas siuvinėti, įveriamas į adatą, ja keli audinio siūleliai pakeliami ir pro juos prakišamas siuvinėjimo siūlas. Siūlas tada nupjaunamas paliekant abu jo galus išsikišusius, kaip audinio paviršiaus raštą. Galiausiai iš išsiuvinėto audinio atraižų susiuvamas didelis gabalas. Audinio raštai kuriami iš atminties, panašūs ornamentai aptinkami ir ant drožinių bei namų.

Kraštas pašiauštas į kutus

Audiniuose iš Madagaskaro dera ryškios spalvos ir raštai

ĮVAIRIASPALVIAI AUDINIAI IŠ MADAGASKARO
XIX a. Madagaskare iš medvilnės, šilko ir rafijos buvo audžiami spalvingi šaliai, kuriuos labiau už europietiškus drabužius mėgo nešioti tiek vyrai, tiek moterys. Audiniai buvo marginami augaliniais dažais, tačiau pramoninių dažų atsiradimas labai praplėtė jų spalvų gamą. Nūdienių audinių raštai būna tokie vingrūs, kad audėjas numeruotais lapeliais pasižymi vietas, kur turi būti ataustas raštas.

Sportas ir pramogos

PASIBAIGUS DIENOS DARBAMS, afrikiečiai ilsisi. Mėgstamiausias užsiėmimas – pasakoti istorijas. Be to, kaimelyje aplink bendruomenės laužą dažnai vaidinami žymių protėvių gyvenimai. Kartais atsipalaiduojama grojant liutnia arba arfa – vienam arba su draugais. Grojama ir per kaimo varžybas, į kurias įeina įvairios rungtys: imtynės, lenktynės ir šokiai. Etiopijos mursių nevedę jaunuoliai rengia nuožmias dvikovas su ilgomis lazdomis. Ugandos ačoliai žaidžia andailą, žaidimą, panašų į žolės riedulį. Žaidimas lentoje, mankala, dažnai vadinamas nacionaliniu Afrikos žaidimu ir žaidžiamas visur.

FULANIŲ ŠOKIŲ TRUPĖ
Vakarų Afrikos fulaniai turi senas dainavimo, istorijų pasakojimo ir šokių tradicijas. Šiuos sugebėjimus fulaniai labai vertina. Gatvės muzikantų grupės, vadinamos *griotais*, savo pasirodymus rengia atvirame ore.

Imtynininkai mūvi apyrankes ir kojų papuošalus

NUBŲ IMTYNĖS
Imtynes mėgsta daugelio kraštų jaunuoliai. Sudano nubų rengiamų kaimo varžybų pasižiūrėti susirenka ištisos minios žiūrovų. Vyrų jėgą ir meistriškumą jose vertina teisėjas. Imtynininkai rungiasi negailėdami jėgų, nes imtynių nugalėtojas bendruomenėje užsitarnauja išskirtinę padėtį.

Nigerijos ibibijų išdrožti muzikantai, stovintys ant medinės durų sąramos

KARO ŽAIDIMAI
Tose bendruomenėse, kurioms svarbu kovinė jėga ir meistriškumas, berniukai skatinami žaisti žaidimus, parengiančius juos tolesniam kario gyvenimui. Pavyzdžiui, zulusų berniukai, kaudamiesi kuokomis, mokosi smogti ir smūgių išvengti.

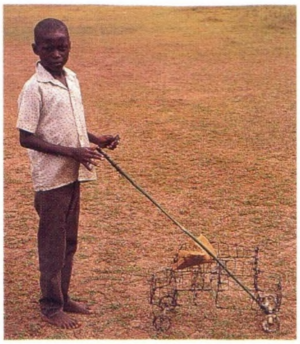

Sudano azandžių žaislinis šautuvas, nukopijuotas nuo europiečių šaunamojo ginklo

Nudažyti apvalainukai naudojami mankalos žaidime

Žaidėjai pakelia apvalainukus ir perskirsto juos prieš laikrodžio rodyklę

SAVO DARBO ŽAISLAI

Afrikos vaikai žaislams daryti išradingai pritaiko atliekas. Jų žaislai iš vielos – mašinos, sraigtasparniai ir sunkvežimiai – gana paprasti. Šis berniukas iš kietos vielos pasidarė mašiną, jos ratai iš batų tepalo skardinių.

Somališka lėlė padaryta iš kukurūzo burbuolės ir audinio

Lėlė lovelėje iš Kamerūno

Kamerūniška lėlė padaryta iš medžio ir plunksnų

Europietės portretas iš Kamerūno

TIKSLINGOS LĖLĖS

Nors dauguma lėlių daromos vaikų džiaugsmui, kai kurios iš jų atlieka ypatingą vaidmenį mergaičių gyvenime. Pavyzdžiui, ašančiai tiki, jog *akua'ba* lėlės mergaitei neleis likti bevaike. Kitos lėlės skirtos apeigoms, pavyzdžiui, merginoms įšventinti į moterystę. Naudojant įvairias medžiagas – medieną, karoliukus, vašką ir vinis – pabrėžiamos tam tikros šių lėlių ypatybės, tarkim, galva arba kojos gali būti didesnės už kūną.

Skulptūrėlės ant sąramos greičiausiai yra nuo šventyklos arba slaptosios bendrijos namo

Stručiai pasiekia 48 km/h greitį

STRUČIŲ LENKTYNĖS PIETŲ AFRIKOJE

Tarp Afrikos žiūrovų populiarios kupranugarių, arklių ir stručių lenktynės. Berberų raiteliai rengia arklių lenktynes, o Sacharos tuaregai mėgsta lenktyniauti kupranugariais.

MUZIKA IR MUZIKANTAI

Muzika yra afrikiečių kasdienybė. Iš visų prieinamų medžiagų jie darosi įvairiausius instrumentus (p. 60–61). Muzika sudaro sporto varžybų ir imtynių foną. Muzika skamba per iškilmes – apeigas, maskaradus (p. 62–63) ir religinius ritualus. Karaliai ir vadai dvaruose paprastai laiko savo muzikantus, kurie šlovina jų žygius.

POPULIARUS ŽAIDIMAS

Mankala žaidžiama visur, ne tik ant medinių lentų, bet ir nusibraižoma tiesiog ant uolos arba smėlyje.

Apvalainuko perkėlimas iš vienos daubelės į kitą vadinamas „sėja"

Kenijos masajų medinė mankalos lenta

MANKALOS ŽAIDIMAS

Mankala – tai visoje Afrikoje žaidžiamas žaidimas, skirtas dviem ir daugiau žaidėjų. Medinėje mankalos lentoje yra dvi eilės daubelių, figūrėlėmis paprastai būna apvalainukai, nors tinka ir grūdai, pupos, žirniai, kriauklelės ir netgi sagos. Žaidimo tikslas – laimėti visus priešininko apvalainukus, o taisyklės ir žaidėjų skaičius skiriasi priklausomai nuo regiono.

Odinis kapšelis mankalos akmenaičiams laikyti

Moteriški apdarai

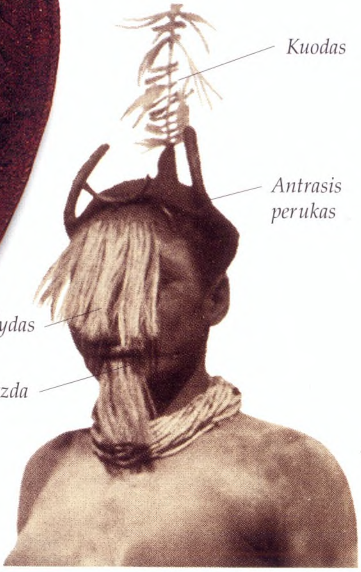
ŽMONĖS NEŠIOJA DRABUŽIUS ne vien dėl šilumos ar nuo saulės ir lietaus. Drabužiai nešiojami dėl padorumo; jie parodo žmogaus amžių, visuomeninę padėtį, turtingumą ir profesiją. Per reikšmingus ritualus ir apeigas afrikiečiai apsivelka kitokius, išraiškingesnius rūbus. Masajų moterys tokiomis progomis dėvi kailinius sijonus ir gausybę papuošalų iš karoliukų. Tačiau tik ištekėjusios moterys puošiasi žalvariniais auskarais – tuo jos parodo savo padėtį šeimoje.

KŪDIKIO NEŠIOJIMAS
Afrikietės motinos kūdikius nešiojasi ant nugarų, apvyniotus šaliu arba audinio atraiža. Toks vaiko nešiojimo būdas labai patogus, nes motina gali rūpintis vaiku, atlikdama kitus darbus. Jo pavyzdžiu sukurtos nešioklės, naudojamos Europos ir Amerikos moterų.

Antrasis perukas iš supintų plaukų uždedamas apeigų pabaigoje

Kuodas

Antrasis perukas

Šydas

Barzda

SANTUOKINIS APDARAS
Angolos kvanjamai merginų iniciacijos ir sužadėtuvių apeigas jungdavo į vienas iškilmes, kurios trukdavo keletą dienų. Kiekvienai merginai, dėvinčiai kailinį sijoną, prijuostę ir karolius, būdavo uždedamas kriauklėmis papuoštas perukas. Per apeigas šis perukas būdavo iškilmingai sudeginamas, tada uždedamas antrasis perukas, kuodas ir, imituojant vyrus, barzda. Po šių apeigų merginos būdavo pasiruošusios moterystei.

Suknelė pasiūta iš margo kartūno

Plačiaalkūnės rankovės

Suknelės siuvamos suduriant margaspalves skiautes

Namibijos hererių Viktorijos stiliaus suknia

BESIKEIČIANTI MADA
Tradicinį Namibijos gyvulių augintojų, hererų, moterų apdarą sudarė odinės prijuostės, galvos apdangalas ir meniški papuošalai iš karoliukų. Jo buvo atsisakyta XIX a., kai tos hererės, kurios tapo krikščionėmis, perėmė vokiečių misionierių apdarą. Įvairiaspalvį Viktorijos stiliaus kostiumą (kairėje) sudaro ilga suknelė su plačiu, standžiu sijonu ir aptemptu korsažu. Apsigaubiama šaliu, o apie galvą apsivyniojamas audinio gabalas – *dukas* (viršuje).

APDARAS PAGAL PADĖTĮ
Daugumoje bendruomenių galingi ir turtingi žmonės savo padėtį parodo drabužiais. Retas medžiagas ypač mėgsta karališkosios šeimos, o brangūs audiniai audžiami tik aukštuomenei. Dahomėjos karalienė (viršuje) vilki prašmatnų ir labai margą rūbą.

MOTERS DRABUŽIS
Daugelyje Rytų Afrikos gyvulių augintojų bendruomenių moters dėvimi drabužiai rodo, ar ji ištekėjusi, ar ne. Pavyzdžiui, karamodžų mergina nešioja ant klubų sumestą sijoną ir galvos papuošalus. Susituokusi ji nešioja odinį apsiaustą ir sijoną, surišamą priekyje. Prašmatnius sijonus moterys mūvi ypatingomis progomis.

TRADICINĖS PRIJUOSTĖS
Iš odos gaminami įvairiausi dirbiniai: drabužiai, apavas ir skydai. Tradicinės priešakinė ir užpakalinė prijuostės siuvamos iš saulėje išdegtos odos. Nuo gyvulio nudirta oda nedelsiant nuvaloma, prismeigiama prie žemės ir keletą dienų džiovinama saulėje. Kad suminkštėtų, ji įtrinama gyvulių taukais.

APMUTURIUOTA GALVA
Daugelyje Vakarų Afrikos kraštų ištekėjusios moterys ryši didelius ir puošnius galvos aprišalus, paprastai iš tokios pat medžiagos, kaip ir jų suknelės. Galvos aprišalą sudaro medžiagos atraiža, kurią moteris lanksto ir vynioja pagal savo luomą, padėtį ir madą. Juo moters galvos apdangalas aukštesnis ir didesnis, juo ji yra žymesnė.

Vyriški rūbai

AFRIKOJE DRABUŽIAI RODO žmonių kultūrines tradicijas. Pagal juos galima spręsti apie žmogaus darbą arba jo padėtį visuomenėje, nustatyti, ar žmogus gyvena dykumoje, ar miškuose, ar jis žemdirbys, ar karalius, patirti, koks metų laikas – karštas ar šaltas. Daug afrikiečių dabar nešioja vakarietiškus drabužius, tačiau sugrįžta ir kai kurie tradiciniai apdarai. Tarkim, Ašančio kentį, kurį anksčiau vilkėdavo tik karaliai ir vadai, dabar vilki ir kiti. Žmonės netgi derina vakarietiškus ir tradicinius apdarus.

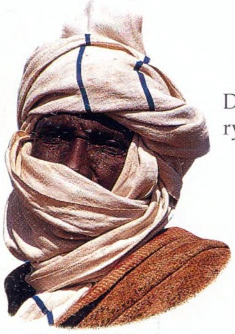

Kuo dėvėtojas vyresnis, tuo plunksnų skaičius didesnis

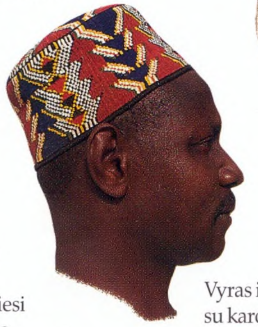
Ypatingomis progomis įsmeigiamos stručio plunksnos

Karvės, karamodžų simbolio, formos galvos apdangalas

APEIGINIS GALVOS APDANGALAS
Ugandos karamodžų vyrai nešioja originalius ir puošnius galvos apdangalus iš žmogaus plaukų. Šis galvos apdangalas padarytas iš nukirptų plaukų. Šiais laikais kirpėjas daro šukuoseną taip: suima žmogaus plaukus į mazgą, ištepa jį moliu ir nudažo pigmentais. Visas šis darbas trunka iki trijų dienų.

Dykumų šydas, ryšimas Sudane

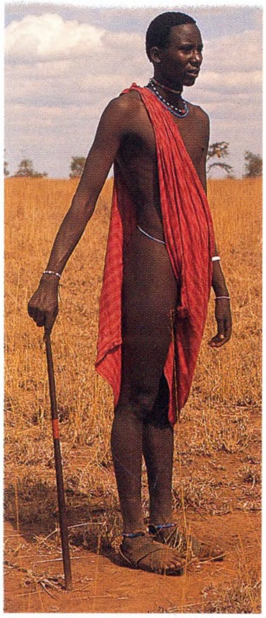
Vyras iš Nigerijos su karoliukais išsiuvinėta kepuraite

GALVOS APDANGALAS
Afrikoje daugelis vyrų nešioja skrybėles, kurių stiliai labai skiriasi. Dykumose, saugodamiesi nuo smėlio audrų, jie ryši šydus – audinio atraižą apsimuturiuoja apie galvą ir veidą. Vakarų Afrikoje vyrai kerpasi trumpai ir dėvi kepures, priderintas prie drabužių.

Karoliukų spalva ir siuvinėjimo stilius rodo, iš kurio krašto vyras kilęs

Zulusų diržas

PAPRASTAS RŪBAS
Masajai labai rūpinasi savo išvaizda. Vyrai tepasi kūnus raudona ochra ir ištisas valandas pinasi plaukus į ochrines kasas. Toks kūno puošnumas – tikras kontrastas paprastai medvilninei skraistei, surištai ant peties.

ĮTAKOS IŠ RYTŲ
XIX a. audiniai, imitavę Javos salos dažytą medžiagą, buvo marginami Amsterdame, Nyderlanduose, ir Mančesteryje, Anglijoje, naudojant techniką, pagal kurią raštai audinyje dėstomi palaipsniui. Šie audiniai dideliais kiekiais buvo eksportuojami į Vakarų Afriką. Prekyba tebevyksta, nors kai kurių Vakarų Afrikos valstybių, taip pat ir Ganos (viršuje), fabrikai jau patys gamina tokius audinius.

KEIČIASI DRABUŽIAI IR PAPROČIAI
Iliustracijoje pavaizduota tradicinė zulusų priešakinė prijuostė iš ožkenos, prisirišama karoliukų diržu. Užpakalinė jos dalis paprastai siuvama iš jaučio odos. Prijuostės – tai dalis kostiumo, dėvimo per ceremonijas ir kitas iškilmes. Šiaip jau zulusai yra Pietų Afrikos gyvulių augintojai, kurie, nepaisydami vakarietiškos kultūros atneštų pokyčių, išsaugojo daug savo papročių. Todėl zulusų jaunuolis, piršdamasis merginai, gali apsivilkti tiek vakarietiškus mieste įsigytus drabužius, tiek ir tradicinį raudoną su baltu piršlybų rūbą.

Mediniai sandalai iš Somalio

Odiniai sandalai su įspaustu raštu iš Ugandos

KOJOS IR APAVAS
Sandalai ir batai gaminami iš įvairiausių medžiagų. Mediniai sandalai ir klumpės kojas saugo nuo karšto smėlio ir dygliuotųjų augalų, o odiniai batai patogūs bet kokiu oru. Maroko berberų moterys neria ne tik drabužius, kilimus, palapinių dangą, bet ir aulinius batus, kuriuos avi ir vyrai, ir moterys. Jų padai būna odiniai, o aulai, siekiantys blauzdas, nunerti iš storų spalvotų vilnonių siūlų.

Oda formuojama kaitinant

Odiniai sandalai iš Somalio

Išsiuvinėti batai iš Maroko

Ši karūna iš karoliukų vaizduoja karališkąjį protėvį

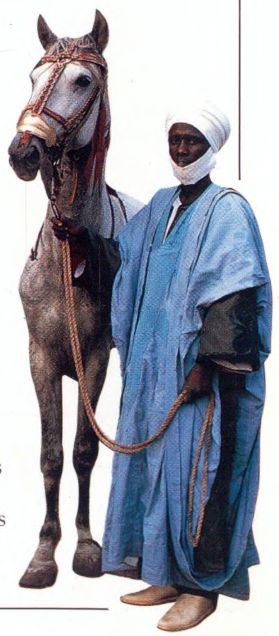
KARŪNA
Nigerijos jorubų bendruomenėje tiktai karaliams leidžiama dėvėti karūnas iš karoliukų, nes ten tikima, kad jie yra Oduduos, mitinio jorubų tautos pradininko ir pirmojo karaliaus, palikuonys. Karalius ją užsideda tik per tam tikras apeigas.

Kryžiaus formos dagi *mazgas yra islamo motyvas, aptinkamas daugelyje Vakarų Afrikos kraštų*

Pagražinimus siuvinėja vyrai

NIGERIŠKA TUNIKA
Jorubų vyrai nešioja dviejų tipų kostiumus. Vieną sudaro ilga, palaida mantija, o kitą – trumpesnis, kelius siekiantis apsiaustas (dešinėje). Jie abudu vilkimi virš kelnių. Šie drabužiai paprastai siuvami iš vietinio siauromis juostomis išausto audeklo. Jų apykaklė, viršutinės dalies priekis ir apatinis kelnių kraštas išsiuvinėjami. Be to, jorubai nešioja tokios pat medžiagos kepurę.

DYKUMOS APDARAS
Afrikos dykumose gyvenantys žmonės, kaip ir šis vyras iš Alžyro, nešioja laisvus drabužius, nes su jais būna vėsiau. Vyrai ten dėvi apsmukusias kelnes ir ilgus medvilninius apsiaustus. Šydas, apmuturiuotas apie galvą paliekant siaurą plyšelį akims, puikiai saugo nuo saulės, karščio ir smėlio audrų.

Puošmenos

Dinkų žiedas, išdrožtas iš skruzdėdos žvyno

AFRIKOS VYRAI IR MOTERYS puošiasi spalvingai ir įvairiai. Kai kuriose kultūrose pabrėžiamas kūno stambumas ir forma – tarkim, pietryčių Nigerijoje jaunuolės dalį iniciacijos laiko praleidžia „penėjimo namuose“. Kitur didesnis dėmesys kreipiamas tik į tam tikras kūno ypatybes – Kenijoje kikujų moterys nešioja ausų kaištelius, nes jų vyrus žavi išsipūtę ausų speneliai. Afrikoje ir vyrai, ir moterys kūną dažosi įvairiaspalviais dažais arba raštus odoje raižo peiliu. Šie raštai ant kūno dažniausiai parodo asmens tapatybę, turtinę padėtį ir luomą.

Apyrankė iš vientisos metalo juostos

GRAŽMENOS, APYRANKĖS...
Juvelyriniai dirbiniai iš varinės vielos populiarūs Rytų ir Pietų Afrikos kraštuose. Jie įvairūs – nuo lengvų įvijų apyrankių iki masyvių varinių antrankių, kurių svoris kartais siekia 13,5 kg. Varinius rankų ir kojų papuošalus, dažniausiai rodančius turtinę padėtį, paprastai mūvi moterys.

Drožinėti smeigtukai

Kaištukai supintiems plaukams prismeigti

Mediniai smeigtukai

PLAUKAI IR SMEIGTUKAI
Tiek vyrai, tiek moterys darosi šukuosenas, kartais labai įmantrias. Smeigtukus jie naudoja ir praktiniais sumetimais, ir, jeigu smeigtukai išdrožinėti, dėl grožio. Plaukus ištepa aliejumi, nes jų blizgėjimas rodo sveikatą.

...IR KAROLIAI
Šiais laikais Pietų Afrikos moterys ne tik pačios puošiasi prašmatniais karoliukų vėriniais, nešioja karoliukais išsiuvinėtus apsiaustus ir galvos apdangalus, bet ir pardavinėja juos turistams. Anksčiau karoliai buvo veriami ant tradicinio siūlo – iš Europos atsivežto plono ir tvirto ketguto, kurio galą patrynus tarp pirštų susidaro smaigalys karoliukams suverti. Šiais laikais karoliai veriami ant siūlo adata.

IŠTAPYTOS PLAŠTAKOS
Daugelyje Šiaurės ir Vakarų Afrikos kraštų žmonės margina delnus, pėdas ir veidus chna dažais. Dažosi ir vyrai, ir vaikai, bet dažniausiai moterys, norėdamos ne tik pasigražinti, bet ir apsisaugoti nuo blogio.

Balti karoliukai reiškia meilę

Rožinė spalva paprastai rodo nuotakos kainą

Karoliukų vėriniai ryšimi kaip juostos ir diržai

Pietų Afrikos zulusų karolių vėrinys

Šį diržą ryšėjo vyras

Sudano dinkų diržas

BENDRAVIMO FORMA

Vyrai ir moterys karolius nešioja ant galvos, kaklo, juosmens ir rankų. Afrikoje karoliais ne tik puošiamasi, bet ir bendraujama. Pietų Afrikos zulusų merginos savo vaikinams veria vėrinius (centre kairėje), vadinamus „meilės laiškais". Jų raštai ir spalvos turi skirtingas reikšmes. Pavyzdžiui, balta spalva asocijuojasi su tiesa ir dorybe, raudona reiškia pyktį ir sielvartą, o mėlyna kalba apie ištikimybę.

Darant šukuoseną šukos laikomos per vidurį

ŠUKOS

Šukuojamasi ir šukuosenos daromos įvairiausių formų ir dydžio medinėmis šukomis. Tačiau kai kurios šukos (viršuje dešinėje) nešiojamos ir kaip papuošalas.

Raudona spalva asocijuojasi su krauju, seksualumu ir ugnimi

Plaukai, ištepti moliu bei sviestu ir suraišioti pluošto plaušeliais, įgauna gyvumo

Po santuokos masajų moterys nešioja daugiau karolių

Šiais laikais vietoj stiklo karoliukų dažnai veriami plastmasiniai

PAPUOŠALŲ REIKŠMĖ

Kenijos samburų ir masajų jaunuoliai, siekdami merginų dėmesio, būna labai spalvingi ir aistringi. Jie susirenka ir išdidžiai šoka priešais merginas. Šis samburų jaunuolis (viršuje) labai rūpinasi savo išvaizda – kūną jis nusidažęs raudona ochra, dėvi daugybę karolių. Masajų moters (dešinėje) karolių skaičius rodo, ar ji ištekėjusi, ar turi vaikų, ar ji turtinga.

Valdovai ir vadai

AFRIKOJE BŪTA TRIJŲ pagrindinių valdymo sistemų. Pirmąją, būdingą senovės imperijoms, tokioms kaip Malis ir Songajus, sudarė laisvai susijungusios šalys, kurias valdė atskiri emyrai. Tuometines Vakarų ir Centrinės Afrikos miškų karalystes – Ganą, Beniną ir Dahomėją, – priešingai, valdė visagaliai karaliai su visa žemesniųjų pareigūnų hierarchija. Trečioji valdymo sistema buvo paplitusi Rytų Afrikoje, kur tautos, pavyzdžiui, masajai, demokratiškai rinkdavo seniūnų tarybas.

Išdrožinėta dramblio iltis iš Benino miesto

Iltyse išdrožinėjamos mitų ir legendų istorijos

Tokios iltys įspraudžiamos į memorialines galvas (apačioje dešinėje)

SAVANŲ IMPERIJOS
Jau XIII a. Afrikoje buvo kelios valstybės, karalystės ir imperijos, tokios kaip Malis ir Songajus, kur žmonės vertėsi prekyba ir kariavimu. Jų valdovus (viršuje ir viršuje dešinėje) XVI a. pavaizdavo portugalų žemėlapių braižytojai.

VĖDINIMASIS
Musvaikiai tiko vėdintis ir įkyrioms musėms mušti. Tačiau jiems buvo lemta tapti ir valdžios simboliais. Tokias šluoteles su itin išgražintais koteliais paprastai nešiodavosi vadai.

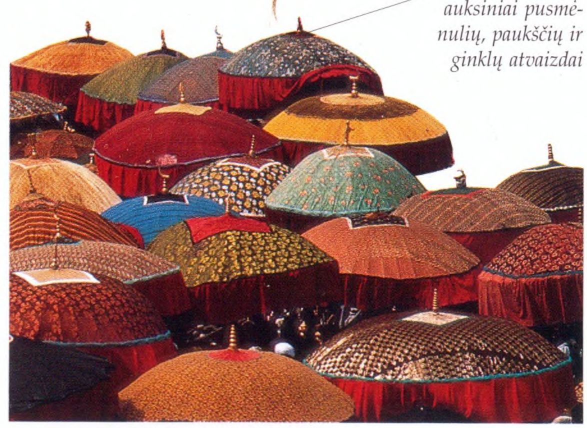
Musvaikiai padaryti iš karvės plaukų

Medinis kotelis

Kaklo žiedus, imituojančius koralų karolius, nešiodavo tik obai

IN MEMORIAM
Karaliai buvo absoliutūs valdovai, turintys ir religinę, ir valstybinę valdžią. Įžengimą į karaliaus sostą paprastai lydėdavo iškilmės, per kurias karalius atlikdavo tam tikrus ritualus, išskirdavusius jį iš paprastų žmonių tarpo. Tai pripažindami, Benino gyventojai iš žalvario atliedavo savo obų, arba karalių, memorialines galvas ir pastatydavo jas šventykloje, kur būdavo atnašaujamos aukos.

Skėčių galuose auksiniai pusmėnulių, paukščių ir ginklų atvaizdai

KARALIAUS SIMBOLIS
Ašantehenas, Ganos ašančių karalius, žmonėse visada pasirodo po didžiuliu įvairiaspalviu skėčiu su nukarusiais kraštais – tai valdovo išėjimo į viešumą simbolis. Karaliui einant, skėčio nešėjas suka skėtį pagal muziką ir gieda garbinimo giesmes. Šiuos prašmatnius skėčius karaliui ir vadams gamina meistrų gildija.

KARALIŠKA AUDIENCIJA
Karaliui neretai atstovaudavo jo giminaitės – žmonos, motina ir seserys. Paveikslėlyje (viršuje) Natambos, buvusios Angoloje, karalienė Nzinga susitinka su portugalų pirkliais. Karališkasis asmuo per derybas būtinai turėdavo sėdėti arba bent jau jam pasiūlydavo atsisėsti. Zayro kubų karalius prireikus irgi atsisėsdavo ant dvariškio.

LAZDELĖS
Su viena iš šių lazdelių (dešinėje), tikriausiai padarytų pagal europietiškus skeptro pavyzdžius, vaikščiojo Angolos ovimbundų vadas. Ovimbundai XIX a. buvo sumanūs Pietų Afrikos prekiautojai. Jie turėjo karalių, bet iš tiesų buvo valdomi jo giminaičių arba ministrų per vadų tarybą.

SENIŪNŲ TARYBA
Kai kuriose mažesnėse bendruomenėse nutarimus priima demokratiškai išrinktų seniūnų taryba. Susirinkę jie aptaria reikalus ir ieško visiems priimtinų sprendimų. Nuotraukoje (viršuje) Somalio barberų seniūnų taryba tariasi, kaip išsigelbėti nuo jų krašte siaučiančio bado.

KARŪNOS IŠ KAROLIUKŲ
Nigerijos jorubai tiki, kad jų karaliai yra Oduduos, pirmojo jorubų tautos karaliaus, palikuonys, ir leidžia jiems nešioti karoliukų karūnas. Kiti svarbūs asmenys, žyniai ir žiniuonys, bendraujantys su dvasių pasauliu, irgi gali jas nešioti. Tačiau tik karaliai turi teisę naudotis tokiais dirbiniais iš karoliukų kaip musvaikiai, lazdos ir suoleliai kojoms. Kai kurios jorubų karūnos su ilgais karoliukų kutais, kurie paslepia dėvinčiojo veidą ir pabrėžia ritualinę jo priklausomybę karaliams.

Religija ir tikėjimai

Kongo nkimbų bendrijos žynio kostiumas

Išdrožta ir nudažyta medinė kaukė

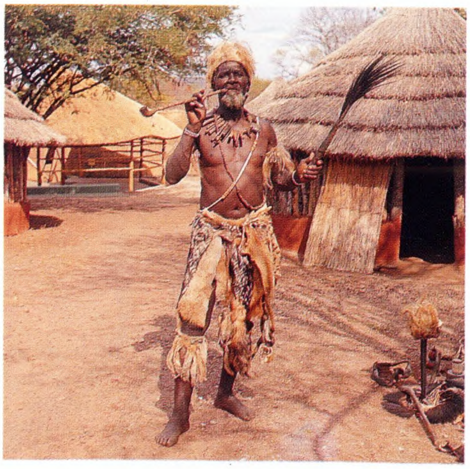
Plunksnos sukaišiotos į iš žolės nunertą tinklą

AFRIKOJE LABIAUSIAI PAPLITUSIOS pasaulinės religijos – krikščionybė ir islamas. Tačiau joje netrūksta ir įvairiausių pirmykščių religijų, tikima daugeliu dievų ir išpažįstamas protėvių kultas. Bendruomenės elgesio taisykles nustato protėviai. Supykdytos jų dvasios gali pridaryti daug žalos, todėl jos nuolat maldomos aukomis. Dievais laikomi ir karaliai. Tarkim, Benino ir Ganos karaliai tokie šventi, kad su savo pavaldiniais kalbasi tik per oratorių.

MOKYTIS VISĄ GYVENIMĄ
Vaikai, numatyti būti žyniais, turi ilgai mokytis pas paskirtus mokytojus, kurie juos supažindina su labai didelėmis paslaptimis. Bendruomenėje tik žynys atlieka ritualus ir nešioja išskirtinį drabužį. Kiekvienas žynys turi kaukę, kuri ir paslepia, ir išlaisvina piktąsias bei gerąsias jėgas.

KAUKĖS IR PROTĖVIAI
Šeimos kasmet per šventes garbina protėvius, dainomis, šokiais ir muzika pasakodamos šeimos istoriją. Vaidinant šią istoriją, kaukės, tokios kaip ši epų kaukė (dešinėje), rikiuojamos viena paskui kitą.

ŽYNIO VAIDMUO
Žynys yra religijos žinovas, kuris palaiko ir prireikus atnaujina gerus santykius tarp bendruomenės ir dievų. Šis svarbus asmuo, be to, rūpinasi tiek fizine, tiek dvasine bendruomenės gerove. Žmonės žynį teiraujasi medicinos patarimų, su juo aptaria socialines ir moralines problemas.

Kovinės mantijos siuvamos iš storos medvilninės medžiagos

Odinis kapšelis su Korano citata

Tokias palaidines vadai dėvėdavo per įgaliojimų suteikimą ir laidotuves

UŽKERĖTOS MANTIJOS

Islamas išpažįsta vieną dievą, Alachą, ir remiasi pranašo Mahometo, gimusio prieš 1400 metų Arabijoje, mokymu. Plisdamas po Afrikos kraštus, islamas paveikė kai kurias pirmykštes religijas. Ši ašančių mantija (viršuje) nusagstyta odiniais kapšeliais su užsiūtais posakiais iš musulmonų šventosios knygos, Korano. Ašančiai tikėjo, kad Korano citatos mūšyje saugo vadus.

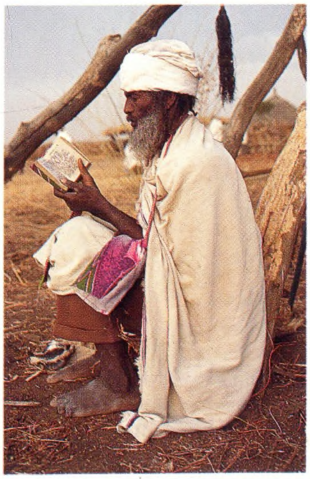
JUODAODIS KRISTUS

Į krikščionių tikėjimą atversti žmonės ėmė kopijuoti europietiškus krucifiksus ir drožinius, kol jie pamažu įgavo afrikietišką išvaizdą. Buvo drožiama daugybė šv. Antano, Portugalijos globėjo, skulptūrėlių; jos naudojamos gydymui. Vėliau sienų tapyboje imta vaizduoti juodaodį Kristų, kaip šiame piešinyje iš Mozambiko.

KRIKŠČIONIŠKOS ŠALYS

Kai kuriose Afrikos šalyse krikščionybė yra pagrindinė religija. Etiopija krikščioniška valstybe tapo IV a. Dvasininkai čia labai gerbiami, ir tik imperatorius užima aukštesnę padėtį visuomenėje, nes jis yra arčiau Dievo. Kiekvienoje Etiopijos bažnyčioje būna uždara patalpa, į kurią gali įeiti tik dvasininkas. Žmonės pagarbinti šventųjų globėjų ir pasimelsti į bažnyčią susirenka per religines ir valstybines šventes.

MISIONIERIŲ UOLUMAS

Vakarų Afrikoje krikščionių misijas europiečiai pradėjo steigti XIX a. pradžioje. Šios misijos labai paveikė tradicines Afrikos kultūros vertybes, pavyzdžiui, tikėjimą daugeliu dievų ir protėvių figūrėlių drožybą. Kad europiečių misionieriai, pirkliai ir pareigūnai skirtųsi nuo afrikiečių, Afrikos drožėjai juos dažniausiai vaizduodavo sėdinčius ant arklių arba dėvinčius skrybėles. Šią skulptūrėlę išdrožė Nigerijos jorubų meistras.

Tęsinys sekančiame puslapyje

Ritualai ir apeigos

Prašydami sveikatos ir gerovės afrikiečiai atlieka ritualus, tarp jų ir protėvių garbinimo. Protėviai prašomi pagalbos bėdoje, padėti kovoti su piktosiomis dvasiomis, gydyti ligas ir globoti žmones reikšmingais jų gyvenimo momentais. Su protėviais žynys, kuris taip pat yra ir bendruomenės gydytojas, susisiekia įvairiais būdais. Jis gali įeiti į transą arba pagalbon pasitelkti magiškus daiktus, tarkim, pranašavimo lentas arba skulptūrėles. Nigerijos jorubų ir Malio dogonų žyniai, naudodamiesi pranašavimo taurėmis ir lentomis, išsiaiškina, ką žmogus, kuris kreipiasi į juos patarimo, turėtų daryti.

BŪRIMO LAZDOS

Afrikoje tikima glaudžiais ryšiais tarp įvykių ir žmogaus poelgių. Kartais žynys kaltininko ieško su būrimo lazda. Susirenka visa bendruomenė, o žynys suka lazdą aplinkui, kol ši nurodo asmenį, kuris, kaip tikima, užtraukęs nelaimę.

Būrimo lazda iš Mozambiko

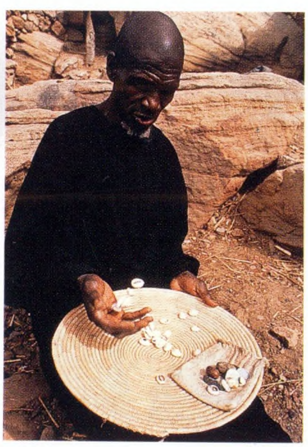

Būrimo taurės būna dailiai išdrožinėtos

Būrimo indas iš Kamerūno

BŪRIMAS

Buriama daugelyje Afrikos šalių, o viena svarbiausių priemonių yra būrimo indas su kolamedžio riešutais. Jorubų žynys, atlikdamas ritualą su tokiu indu, atsako į klausimus, nustato protėvių bei dievų garbinimo švenčių datas. Be šio indo, žynys dar naudoja padėklą, ant kurio pribarsto miltų ar pjuvenų ir braižo ženklus. Galiausiai jis paima telegrafo raktelį ir susisiekia su moralinės tvarkos dievu, Orunmila.

DOGONŲ BŪRIMAS

Dogonų, kaip ir jorubų, žynys būrimui paima 16 kolamedžio riešutų ir padėklą. Padėklo dulkėse žynys nubraižo piešinį, tada skaičiuoja riešutus, nukritusius už to piešinio, kai keletą kartų riešutus permeta iš vienos rankos į kitą. Galutinis skaičius nurodo šventas eiles, kurios ir padeklamuojamos klientui, o šis jas išsiaiškina savo nuožiūra.

GALINGOS SKULPTŪROS

Afrikoje plačiai paplitęs tikėjimas į nematomas griaunančiąsias jėgas. Todėl afrikiečiai drožia žmonių ar gyvūnų skulptūras su „gydančiomis“ ir „saugančiomis“ medžiagomis, kurios įdedamos į skulptūros vidų arba įtrinamos į jos paviršių. Kartais jos sudedamos į dėželę, išdrožtą skulptūros centre. Šį procesą žmonės palydi giesmėmis ir maldomis. Tokios figūros priklauso arba visai bendruomenei, arba vienam asmeniui.

Galios skulptūra iš Zayro

Magiška dėželė skulptūros centre

Žmonės įkala vinis, o paskui jas ištraukia, kad išleistų dvasios galią

LIGŲ GYDYMAS

Žmonės tiki, kad ligas – košmarus, galvos ir krūtinės skausmus – gali išgydyti žynys. Savo vaistus žynys paprastai laiko mažos medinės figūrėlės, tokios kaip ši (viršuje) iš Zayro, pilve. Kartais vaistus jis uždengia veidrodžiu. Tai parodo, iš kurios pusės reikia tikėtis grėsmės.

PIKTŲJŲ DVASIŲ NUVIJIMAS

Vakarų Afrikos kraštuose per apeigas ir ritualus naudojami galvų ir kaukių drožiniai, atspindintys moteriškas ir vyriškas dvasias. Moteriškos kaukės paprastai būna švelnios ir giedros nuotaikos, su išraiškingais veidais ir įmantriai sušukuotais bei juodai nudažytais plaukais, o vyriškos – nuožmios ir grėsmingos. Tokias kaukes ir galvas savo maskaraduose (p. 62–63) naudoja slaptosios bendrijos. Pavyzdžiui, ibibijų tautos ekpų slaptoji bendrija maskarade naudoja išdrožinėtas galvas. Ši bambukų genties galva (dešinėje) stovėjo po stogeliu prie įėjimo į kaimą, baidydama piktąsias dvasias.

Bambukų galvos drožinys iš Kros Riverio srities Nigerijoje ir Kamerūne

Mitai ir magija

AFRIKOJE DAŽNAI PASAKOJAMOS istorijos apie pasaulio ir žmonių atsiradimą. Šiuose „sukūrimo mituose“, bylojančiuose apie tai, kaip protėviai keliavo po pasaulį, kovojo su pabaisomis, išrado neįtikėtinus įtaisus ir įkūrė bendruomenę, veikia galingi arba karališki protėviai. Kai kurie iš šių mitinių herojų dar ir dievai, reikalaujantys nuolatinio garbinimo ir aukų. Istorijos įeina į merginų ir vaikinų įšventinimo į suaugusius apeigas, jie tada gali tapti ir slaptųjų bendrijų nariais. Nuo šių bendrijų labai priklauso bendruomenės sprendimai ir apskritai gyvenimo būdas. Kiekviena slaptoji bendrija saugo paslaptis ir įgūdžius, kuriuos gali žinoti ir mokėti tik jos nariai.

LAIMĖS AMULETAI
Nors kai kurias kultūras labai paveikė krikščionybė ir islamas, jos visgi išsaugojo tradicinės religijos vertybes. Tarkim, Etiopijos galai galvijams užkabina amuletus (viršuje), kad jie geriau augtų.

KISIŲ FIGŪRĖLĖ
Manoma, kad muilakmenio skulptūrėlės priklauso senosioms Siera Leonės kisių ir mendų tautų kultūroms. Šventyklose jos būdavo garbinamos kaip derliaus globėjos.

Žiedai rodo asmens statusą

Mendų figūrėlė išdrožta iš medžio

Figūrėlės susijusios su gydymu

SĖKMĖS AMULETAI
Magiškus amuletus žmonės nešiodavo, tikėdamiesi sėkmės ar globos. Pavyzdžiui, kariai nešiodavosi ir dėvėdavo įvairius talismanus, saugančius nuo ginklų ir nuodų. Išvykstančiam į kelionę žynys įduodavo savo paties padarytą amuletą, kad apsaugotų keleivį nuo kelyje tykančių pavojų. Tokio amuleto – suplėšytų skarmalų ryšulio, pakabinto ant išpjaustinėto antilopės rago, – keliautojas neišleisdavo iš rankų per visą kelionę.

SLAPTOJI BENDRIJA
Šias figūrėles naudojo mendų tautos Siera Leonėje slaptosios jasių bendrijos kerėtojos. Ši bendrija vertėsi gydymu, o savo vaistus laikė name, kurio sienos iš lauko pusės buvo ištapytos dėmelėmis. Figūrėlės stovėjo prie vaistų ir prireikus patardavo jasių vadams.

Papildomi ryšulėliai ir kiti daiktai, tokie kaip kriauklės, turėjo nubaidyti piktąsias dvasias

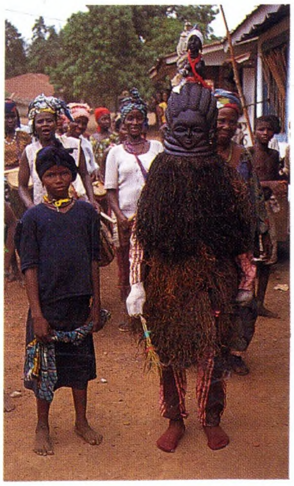

OŠUNĖS ŠVENTYKLOJE
Nigerijos jorubai garbina daug dievų, o upių deivė Ošunė yra svarbiausia moteriška dievybė. Mitas byloja, kaip nesėkmingai žemėje tvarkėsi vyriškos dievybės, kol jos nebuvo priėmę Ošunės į savo gretas. Ošunės šventyklose (viršuje) prašoma moterims vaisingumo ir sveikatos.

PROTĖVIŲ KAIMYNYSTĖ
Jorubai garbina savo protėvių figūrėles, jų skulptūrėles bei kaukes laiko namuose ir šventyklose. Protėvių garbintojų atvaizdai (kairėje) afrikiečiams labai būdingi, o jų buvimas namuose rodo, kaip svarbu priklausyti bendruomenei. Tokias figūrėles drožia meistrai pagal griežtai nustatytas taisykles.

SANDĖS KAUKĖ
Kadangi maskarado dalyvė sandė privalo slėpti savo tapatybę, jos veidą dengia medinė kaukė, o kūną ilgi, juodi rafijos kutai (dešinėje). Charakteringas juodas kaukes visuomet drožia vyrai, nors jas nešioja moterys.

Keliautojo amuletas iš Zayro
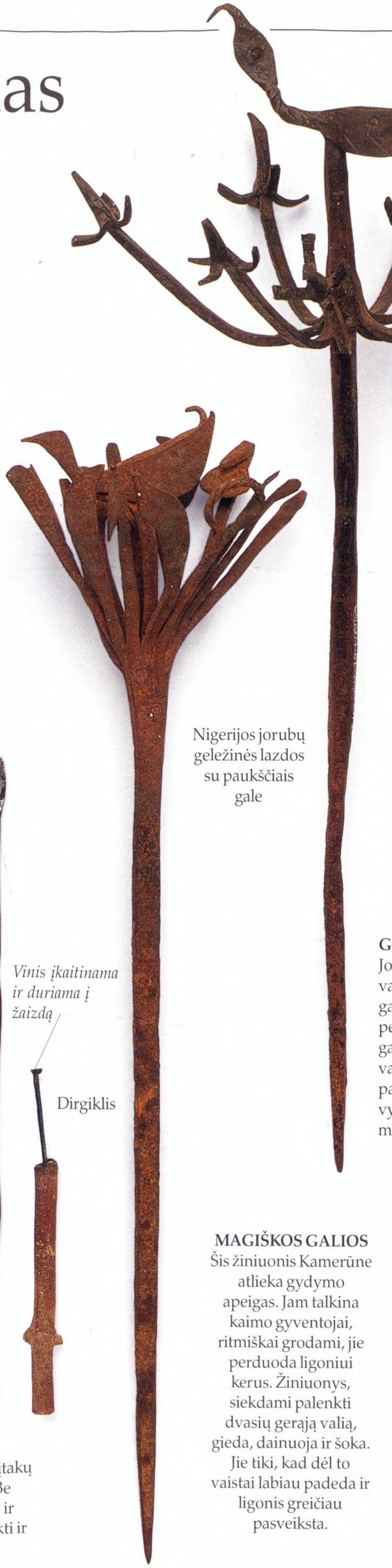

Siera Leonės mendų tautos sandės maskarado kostiumas

SANDŲ MOTERYS
Afrikoje tik Siera Leonės mendų tautos slaptoji sandžių bendrija turi moterų maskarado tradiciją. Kiekvieną sandžių bendriją valdo vyresnieji, vadovaujami *sovėjos*, kuri būna dar ir kaimo pribuvėja. Čia kaimo merginos ruošiamos santuokai ir motinystei, supažindinamos su seksualinėmis, šeimyninėmis ir amato paslaptimis.

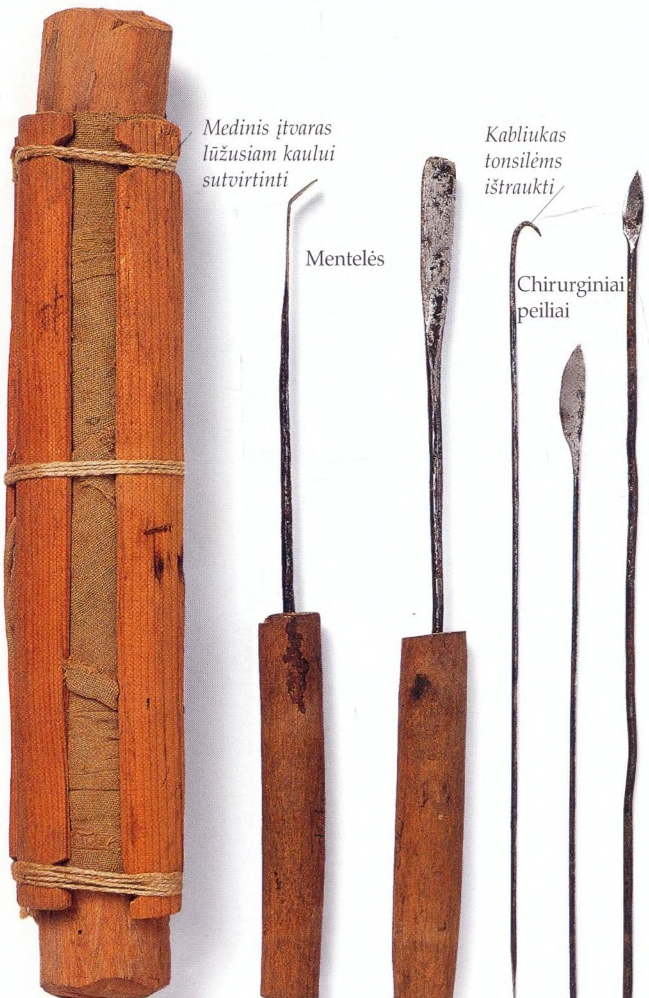
Vaistai ir gydymas

Susirgę daugelis afrikiečių kreipiasi į vakarietiško tipo gydytojus ir naudojasi medicinos mokslo laimėjimais. Tačiau tas pats žmogus klausia patarimo ir žiniuonį, tradicinės medicinos žinovą, kuris yra ir dvasininkas. Ieškodamas ligos priežasčių, žiniuonis transo būklėje susisiekia su gerosiomis ir piktosiomis dvasiomis. Gydoma aukojant gyvulį, o jeigu manoma, kad kaltas kitas žmogus, piktoji dvasia išvaroma žolėmis ar magiškomis medžiagomis. Gydydamas žiniuonis kartais įtraukia ir kitus žmones. Pavyzdžiui, tarp Zambijos ndembų įprasta, kad žiniuonis, sukvietęs ligonio draugus, išsiaiškina, kuris iš jų linki jam blogo.

GELEŽINĖS LAZDOS
Jorubų žiniuonys priklauso Osanjino, vaistažolių dievo, kultui. Osanjino galios yra slaptos, bet jos perteikiamos lazdomis su paukščiais galuose, kurios simbolizuoja gydymą vaistažolėmis. Vidurinis lazdos paukštis simbolizuoja galią vyresniųjų, kurie, kaip tikima, po mirties įgyja paukščių pavidalą.

CHIRURGINIAI ĮRANKIAI IŠ SOMALIO
Šie instrumentai atspindi Afrikoje pasitaikantį neįprastą išorinių įtakų (šiuo atveju Viduriniųjų Rytų) ir tradicinių papročių junginį. Be chirurginių įrankių tonsilėms šalinti, mentelių ir įtvaro, čia yra ir dirgiklis, jo įkaitinta adata duriama ligoniui į žaizdą, šis ima klykti ir skausmas „išsiveržia pro burną".

MAGIŠKOS GALIOS
Šis žiniuonis Kamerūne atlieka gydymo apeigas. Jam talkina kaimo gyventojai, ritmiškai grodami, jie perduoda ligoniui kerus. Žiniuonys, siekdami palenkti dvasių gerąją valią, gieda, dainuoja ir šoka. Jie tiki, kad dėl to vaistai labiau padeda ir ligonis greičiau pasveiksta.

AMATO PASLAPTYS

Žiniuonis ne tik sugeba susisiekti su dvasiomis, bet ir pažįsta vietines žoles bei augalus, išmano kaip jomis gydyti. Be to, jis daug žino apie savo pacientus ir, kaip daugeliui gydytojų visame pasaulyje, jam tai praverčia darbe.

BŪTINIAUSI REIKMENYS

Žiniuonis visuomet nešiojasi krepšį su įvairiais reikmenimis, tokiais kaip medinės lazdelės ir kriauklės, kuriomis per apeigas jis sukviečia dvasias ligoniui gydyti. Žiniuonis supranta ligonio psichinę ir emocinę būseną, žino, kaip ji gali paveikti ligonį. Todėl ligonis visuomet gydomas savo bendruomenėje ir prižiūrimas žiniuonio, kuris rūpinasi visais bendruomenės reikalais. Tik tuomet ligonis gali pasveikti.

Mirtis

Kai Afrikoje miršta žmogus, jo šeima atlieka tam tikrus ritualus, kad mirusiojo dvasiai būtų lengviau nukeliauti į protėvių pasaulį. Išlaikyti ryšį tarp šio ir ano pasaulio šeimai padeda protėvių drožiniai, laikomi šventykloje. Gedulo metas sutvirtina saitus tarp gyvųjų ir mirusiojo, kartais šeima kuriam laikui net atskiriama nuo bendruomenės. Madagaskare, pavyzdžiui, moterys nebesišukuoja plaukų ir ima rengtis baltai.

Pagrindą puošia spalvingos sėklos

Nigerijos abinsių balso keistuvas

BALSO KEISTUVAS
Pasak legendos, vieno iš protėvių, pradėjusių Nigerijos tyvų tautą, kaulai buvę įdėti į pintinę, o žmonės įspėti, – jeigu ją kas atidarys, neužderės pasėliai ir tyvai išnyks. Mūsų laikais šiuos protėvio kaulus reprezentuoja žynys, kuris savo žmones įspėja per balso keistuvą. Balso keistuvą, kuris iškreipia žynio balsą, padaro jį gaudžiantį, naudoja daugelis Nigerijos tautelių.

KARALIŠKOS LAIDOTUVĖS
Karaliai ir vadai laikomi šventais, ir jiems rengiamos ištaigingos laidotuvės. Pagal tradiciją valdovai laidojami su tarnais, kurie jiems tarnaus ir pomirtiniame gyvenime. Svarbu, kad karaliai ir po mirties atrodytų įspūdingai, tad jie laidojami su visomis regalijomis. Šis vadas (kairėje) buvo palaidotas rūsyje su visais drabužiais ir pasodintas ant suolelio. Jis dėvi varinę karūną, karoliukų apyrankes, po kojomis guli dramblio iltys. Jo kapas buvo igbų–ukvų kaime, ir jis turbūt valdė Nigerijos ibus.

Figūrėlė išdrožta iš medžio ir padengta žalvariu

GEDULINGOS SKULPTŪRĖLĖS
Gedulingos skulptūrėlės vaizduoja protėvius, kurių palaikai buvo laikomi karstuose atskiroje trobelėje, prižiūrimoje vieno iš kaimo seniūnų. Skulptūrėlė pastatoma ant karsto. Ši kotų figūrėlė iš Gabono (viršuje) stovėjo tamsiame trobelės kampe. Buvo tikima, kad ji tarsi veidrodis atmuša bet kokias blogio apraiškas.

Antkapinius paminklus vainikuoja gyvūnų, žmonių, o dabar netgi dviratininkų ir lėktuvų drožiniai

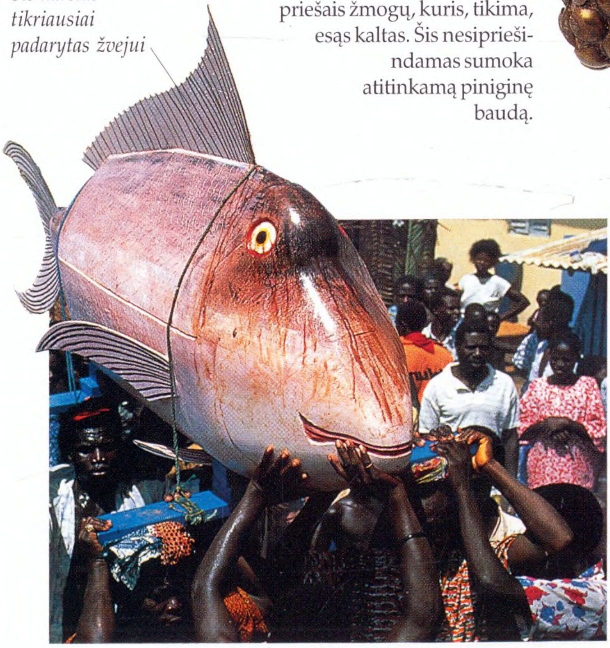
PAMINKLAI MADAGASKARE
Madagaskare mirusieji laidojami šeimos kapuose. Kadangi daugelis šeimų yra išsibarsčiusios, jų nariai neretai miršta toli nuo šeimos kapo. Tokiais atvejais mirusysis laikinai palaidojamas kur nors kitur, o surinkus pakankamai pinigų apeigoms ir sukvietus visus gimines, jo kūnas iškasamas, suvyniojamas į įkapes ir perlaidojamas protėvių kape. Kiekviename krašte kapai skirtingi, o šis antkapinių stulpų ratas žymi aukštos kilmės žmonių kapą.

Gedulingi dvynių drožiniai vadinami ibedžiais

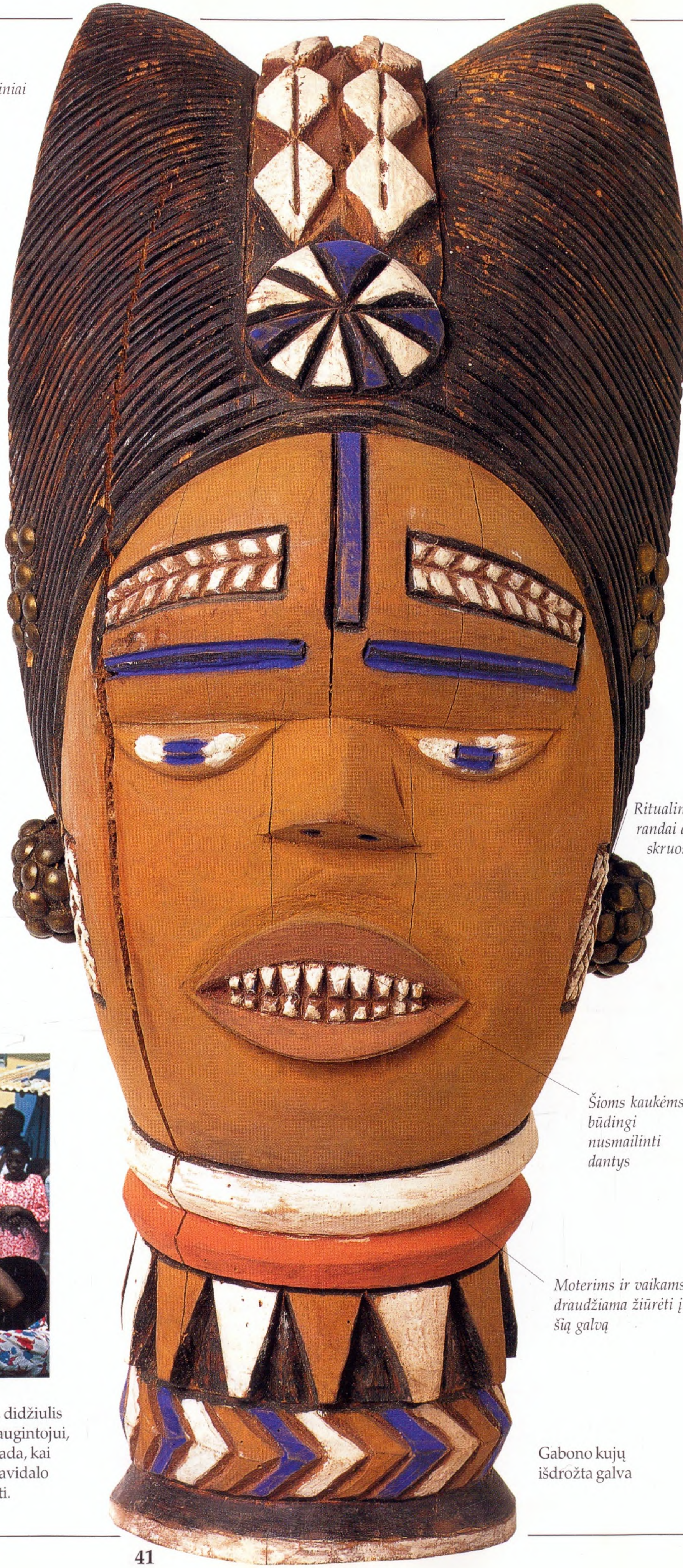
LAIMĘ LEMIANTYS
Kai kurios Vakarų Afrikos tautos dvynių gimimą laiko nelaime, tačiau Nigerijos jorubai jais džiaugiasi, o atlikę tam tikrą ritualą, žiūri į juos kaip į laimę lemiančius. Jeigu vienas arba abudu dvyniai miršta, išdrožiama jų skulptūrėlė, kuri sergsti nuo piktųjų dvasių.

PRIPAŽINIMAS KALTU
Gabono kujai tiki, kad žmogui mirtį prišaukia pikti kerai. Mirus žmogui, pakviečiamas žynys, kuris magiškais veiksmais nustato tikrąją mirties priežastį. Su ilga mantija ir kauke ant galvos (dešinėje) žynys šoka tarp kaimo vyrų. Jis sustoja priešais žmogų, kuris, tikima, esąs kaltas. Šis nesipriešindamas sumoka atitinkamą piniginę baudą.

Šis karstas tikriausiai padarytas žvejui

FANTASTIŠKI KARSTAI
Ganoje pagal užsakymą dirbami labai saviti karstai. Tarkim, didžiulis kakavmedžio ankšties pavidalo karstas padaromas kakavos augintojui, norinčiam pasiimti su savimi turtą. Šis paprotys atsirado tada, kai vienas žvejys savo sūnėną paprašė padirbti jam laivelio pavidalo karstą, nes vylėsi ir aname pasaulyje išplaukti žvejoti.

Ritualiniai randai ant skruostų

Šioms kaukėms būdingi nusmailinti dantys

Moterims ir vaikams draudžiama žiūrėti į šią galvą

Gabono kujų išdrožta galva

Tautos kare

Afrikoje buvo trys tradicinių karų tipai – valstybių karai, vienos genties antpuoliai prieš kitą ir šventieji karai, arba džihadai. Karams tarp valstybių vadovavo karaliai arba imperatoriai, galėdavę greit sutelkti savo kariuomenę. Benino karalius per dieną galėjo surinkti 20 000 karių, o Etiopijos – net iki 200 000. Antpuolius rengdavo kaimyninės tautos dėl įvairių interesų. Pavyzdžiui, Kenijos gyvulių augintojai masajai puldinėjo žemdirbius kikujus, gviešdamiesi jų žemių ir vandens šaltinių. Valdovai traukdavo į karą ir dėl religijų. Islamas Sacharos pietuose paplito ne tik per prekybą, bet ir per šventuosius karus.

MAHDIS
Musulmonų vadas Muchamedas Achmedas buvo žinomas kaip Mahdis, arba „teisingai vedamas". XIX a. antrojoje pusėje jis suvienijo sudaniečius į religinį žygį.

Apie karį pasako skydo raštas ir forma

Masajų skydas

Priešą nugalėjusi ahosė laiko jo galvą

MOTERYS KARE
Nors moterys kartais lydėdavo savo vyrus į karą, bet tik Dahomėjos karalius turėjo moterų pulką. Vadinamosios *ahosės* („karaliaus žmonos") buvo itin gerbiamos už drąsą ir sugebėjimus. Joms buvo draudžiama užmegzti bet kokius asmeninius santykius su kitais žmonėmis, nes jos turėjo likti ištikimos tik savo karaliui.

Sudanietiškas skydas

KARŲ ISTORIJOS
Istorijos apie karo žygius buvo perduodamos iš kartos į kartą. Dahomėjos vadai ar didikai net pavesdavo išausti vėliavas, vaizduojančias sėkmingus jų mūšius.

PASIRENGIMAS KARUI
Rengiantis karui ne tik buvo kuriama strategija ir taktika, bet ir atliekami ritualai, kurie sutvirtindavo karį ir jo ginklą. Pavyzdžiui, zulusų kariai prieš puldami sukramtydavo magiškų medžiagų ir spjaudavo jas priešo pusėn. Be to, ir karius, ir jų arklius saugojo amuletai.

MASAJŲ ANTPUOLIAI
Kenijos masajai ir jų kaimynai kikujai dažnai puldinėjo vieni kitus. Jie nuodugniai planuodavo atakas, siųsdavo žvalgus, kad nustatytų, kur priešo bandos ar kitas turtas. Kai priešo būriai susidurdavo, pirmiausia stodavo dvikovon du geriausi kariai, tik tada prasidėdavo mūšis.

ZULUSAI IR JŲ GALVIJAI

Pietų Afrikos zulusų kariuomenė buvo padalinta į du pulkus, kurie su savo galvijų bandomis gyveno atskiruose kaimuose. Abeji išsirinko po gyvulį, kurio oda žymėjo skiriamuosius pulko bruožus ir spalvą. Netgi karinė zulusų strategija rėmėsi karvės pavyzdžiu – jauni kariai tarsi ragai lanku apsupdavo priešą.

Raštas sukurtas elastingas odos juostas įpynus į įpjovas

Oda išdžiovinta saulėkaitoje, tada porai dienų užkasta į mėšlą, po to išplakta akmenimis

Zulusų skydas

Arklys apgaubtas mantija, ant kurios išsiuvinėtas Korano tekstas

AŠANTIS

XVIII a. dėl savo karinės galios suklestėjo Ašančio karalystė Ganoje. Prie to prisidėjo prekyba auksu ir kitomis prekėmis. Ašančiai įsigijo europietiškų šaunamųjų ginklų, todėl skydų ir šarvų poreikis sumažėjo.

Zulusų kariai dėvėjo puošnius galvos apdangalus iš stručio plunksnų

ZULUSŲ KARYS

Zulusų pulkai išsiskyrė puošniais galvos apdangalais ir skydais. Patyrę kariai turėjo baltus skydus su juodais raštais, vidutinio rango kariai – raudonus, o jauniausieji – juodus. Juos gamino meistrai. Zulusų karalius Šaka tikėjo, jog skydai, kartą panardinti į vandenį, saugo karius net nuo muškietų kulkų.

Išpjaustinėto rago (dešinėje) detalė, kur vaizduojami britų kareiviai ir zulusai

ZULUSŲ KARAI

Nuo XVII a. olandų žemdirbiai ir jų palikuonys, būrai, ieškodami žemės ir galvijų, ėmė pamažu skverbtis į šiaurę nuo Gerosios Vilties kyšulio. Jiems teko kovoti su čiabuvių tautelėmis, kurios pastodavo kelią. XIX a. pradžioje jie susidūrė su galinga zulusų kariuomene. Ir tik amžiaus pabaigoje britai zulusus palaužė kulkosvaidžiais. Tai reiškė nepriklausomos zulusų tautos galą.

Išpjaustinėtas buivolo ragas, kur vaizduojamos scenos iš Zulusų karų

Į mūšį

DYGSNIUOTASIS RAITELIS
Tai Badžirmio sunkiosios kavalerijos raitelis, kurį XIX a. 3–iajame dešimtmetyje iš natūros nupiešė anglų majoras. Raitelis ir arklys nuo lekiančių strėlių apsaugotas dygsniuotais šarvais. Artimoje kovoje karys kaudavosi dviašmene smeigena, nes ja buvo įmanoma perdurti metalinius šarvus.

SUDANO AFRIKOS – savanų, esančių į pietus nuo Sacharos dykumos, – raiteliai daug prisidėjo IX a. įsigalint Vakarų Afrikos imperijoms. Jų žinioje buvo prekybos keliai per Sacharą, todėl jie įsigijo stambių Šiaurės Afrikos arklių, kuriais pakeitė mažyčius vietinius. Pačią kavaleriją sudarė du eskadronai – lengvasis ir sunkusis. Lengvasis paprastai jodavo mažaisiais arkliais, be balnų, apsiginklavęs trumpakotėmis ietimis ir viena ilga. Dėl vikrumo ir sugebėjimo manevruoti lengvoji kavalerija galėjo netikėtai užpulti priešą. Sunkusis raitelis, kurio uniforma čia pavaizduota, būdavo užsodinamas ant stambaus žirgo ir apginkluojamas kardu, sunkia smeigena, didžiuliu skydu, ietimis ir tvirtais šarvais. Jis priklausė prie valdovo asmens sargybos.

PATIKIMA APSAUGA
Kirasą, arba kūno šarvus, sunkusis kavaleristas vilkdavosi vietoj grandininių šarvų. Ji išties patikimiau saugodavo nuo strėlių ir iečių už kitas priemones, tarkim, audinį, kuriuo apsivyniodavo Aukštutinės Voltos mosių raiteliai. Fulanių raiteliui, užsivilkusiam šitokius sunkius šarvus, tekdavo padėti užsėsti ant žirgo, o jeigu mūšyje jis nukrisdavo, tai pats ant žirgo nebeužsėsdavo.

APSIGINKLAVĘS MŪŠIUI
Raitelis į mūšį nešdavosi keletą ginklų. Tiesų dviašmenį kardą, būtiniausią ginklą, jis laikydavo makštyje užsikabinęs ant nugaros. Tačiau kaudavosi dažniausiai tvirtomis ietimis, nes jų neatlaikydavo grandininiai priešo šarvai. Be to, jis kartais prie balno prisikabindavo kirvį.

APSAUGA IŠ METALO

Toks šalmas ne tik saugo karį mūšyje, bet ir dėvimas per ceremonijas, kai raitelis turi pasirodyti tarp savo valdovo asmens sargybinių. Metalinis šalmas, kad būtų patogiau, iš vidaus pamuštas kapoku, medvilnės pluoštu.

UNIFORMA

Iki XIX a. pabaigos fulanių sunkusis raitelis metalinius arba grandininius šarvus nešiodavo po dygsniuotu švarku. Vėliau dygsniuoti švarkai, panašiai kaip metaliniai šarvai, būdavo dėvimi tik per ceremonijas. Tokie šarvai susidėjo iš atskirų gabalų, kad apsaugotų įvairias kūno dalis. O šis raitelis dėvėjo dar ir ryškiai raudoną apsiaustą su išsiuvinėtu pamušalu. Apsiaustu tikriausiai siaustasi dėl šilumos arba per ceremonijas, nes mūšyje jis būtų tik trukdęs.

Ginklai ir šarvai

PER TŪKSTANČIUS METŲ Afrikoje atsirado begalė įvairiausių kovos įrankių. Ginklai buvo naudojami ne tik karuose ir kautynėse – daug kardų, iečių, svaidomųjų peilių, skydų ir šarvų buvo gaminama tik pasigrožėti ar apeigoms. Pavyzdžiui, *afena*, arba iškilmių kardas, simbolizavo Ganos ašančių karaliaus valdžią, o Zayro kubų karalius per valstybės šventes laikydavo karališką kardą ir ietį. Mūšiuose karius saugojo ne tik ginklai ir skydai – fulanių ir kitų musulmonų kariams sėkmę laiduodavo posakiai iš šventosios islamo knygos, Korano, sudėti į odinius kapšelius, dėvimus ant kaklo, arba išsiuvinėti aprangoje.

Kovos kirvis iš Botsvanos

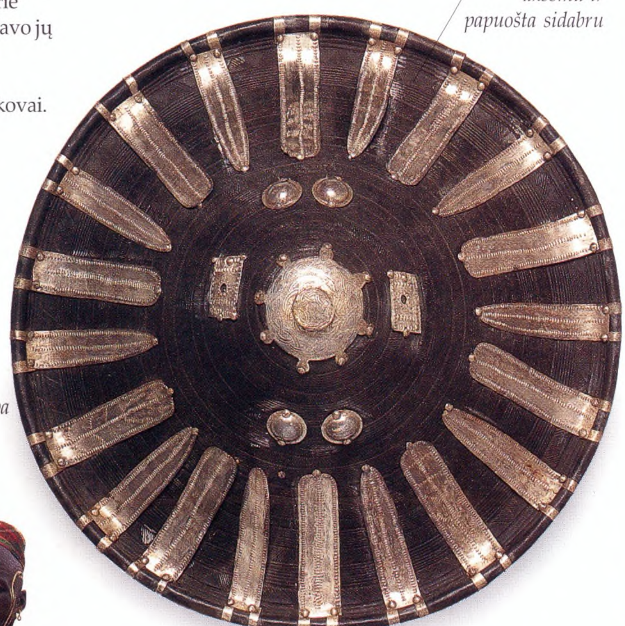
Sudano mangbetų geležinis peilis

ARTIMA KOVA
Kovinis kirvis buvo parankus ir mirtinas ginklas, naudojamas artimoje kovoje. Šis kirvis iš Botsvanos su ranteliais, puošiančiais ašmenis, ir peilis iš Sudano buvo nešiojami kaip galios simboliai.

ĮVAIRIOS IETYS
Ietimis būdavo ir kaunamasi, ir medžiojama. Didesnioji ietis (kairėje) priklausė Ugandos langams, kurie puldinėdavo kaimynus ir grobdavo jų galvijus. Mažesnioji ietis (toliau kairėje) – tai zulusų *iklva*, arba smeigiamoji ietis, skirta artimai kovai.

Oda aptraukta aksomu ir papuošta sidabru

Kuoka naudojama ir kaip lazdelė arba dėžutė uostomajam tabakui

KARIO SIMBOLIS
Etiopijos karys didžiavosi savo skydu, nes jis rodė jo rangą bei karinius įgūdžius. Įvyniotą į raudoną medvilninį audinį skydą su kitais kario ginklais nešdavo mulas, o per derybas laikydavo patarnaujantis berniukas, atsistojęs už savo vado. Skydai būdavo puošiami liūto karčiais, uodegomis ar letenomis, prisegtomis gražiomis sidabrinėmis sagtimis.

GINKLAS IR AKSESUARAS
Kuokas naudojo daugelis tautų, tarp jų ir Sudano dinkai, kaip svaidomąjį ginklą, elegantišką aksesuarą, užimamų pareigų simbolį arba paprasčiausiai kaip darbo įrankį. Vienos kuokos būdavo apkaustytos metalu ir prikalinėtos vinių, kitos – su geležiniais smaigaliais, užmautais ant koto. Pastarosios praversdavo ne tik mūšyje, bet ir, įsmeigtos į žemę, kaip kėdutės.

Durklas iš Nigerijos

Varinis peilis iš Zayro

DURKLAI IR PEILIAI

Afrikoje paplitę visokių formų ir dydžių peiliai. Tokius durklus kaip šis iš Nigerijos plačiai naudojo tautos, gyvenančios į pietus nuo Sacharos. Kariai odiniu dirželiu prisirišdavo jį prie rankos. Variniais peiliais, kaip ir kitais variniais ginklais, dažniausiai būdavo mainomasi per ceremonijas.

Svaidomasis peilis iš Kongo

Paukštgalvis svaidomasis peilis iš Gabono

HUNGA–MUNGAI

Centrinės Afrikos ginklai, kaip ir šis paukštgalvis svaidomasis peilis, iki XIX a. vadintas hunga–mungas, garsėja savotiškomis formomis. Čia vaizduojami peiliai panašūs į paukščių galvas. Jų „pakaušiuose" yra po aštrų pentinėlį, kad mestas peilis, nepataikęs į priešą „snapu", vis vien jį kliudytų pentinėlio ašmenimis. Karys palaukdavo, kol priešas prisiartins, tuomet išsitraukdavo peilį iš makšties ir sviesdavo jį pasukdamas kaip bumerangą.

Puošnus odinis balnas

Variniai varpeliai ant kaklo amuleto, mūšyje sergstinčio arklį ir raitelį

Spurgai ant šalmo gina arklio snukį nuo musių

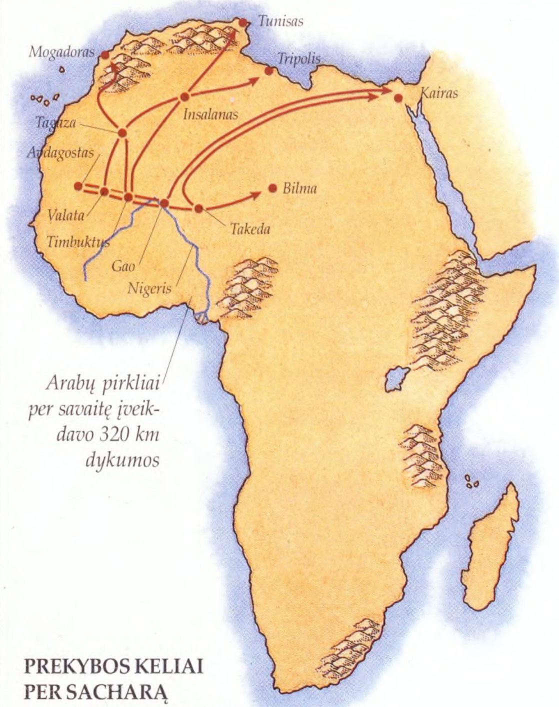
Medvilninė medžiaga dygsniuojama tvirtu medvilniniu siūlu

Pavaržos dirželis juosiamas per arklio pilvą

Metalinė balnakilpė prie balno pririšta odiniu dirželiu

DYGSNIUOTI ŠARVAI

Legendinius kostiumus, kuriais Sudano Afrikos, savanų, plytinčių į pietus nuo Sacharos, raiteliai aptaisydavo savo arklius, šiandien dar galima išvysti per iškilmes. Šie fulanių arklio šarvai pasiūti iš dygsniuoto medvilninio audinio, prikimšto kapoko – plonapluoštės medvilnės pūkų. Be to, nuo strėlių ar iečių arklio šonus kovoje dar būtų saugoję grandininiai šarvai arba odos apklotas, o galvą – šalmas, padarytas iš suraišiotų skarmalų ir uždengtas grandininiais šarvais.

Arabų pirkliai per savaitę įveikdavo 320 km dykumos

Prekyba ir pinigai

JAU IŠTISUS ŠIMTMEČIUS AFRIKIEČIAI prekiauja gausiais savo žemyno ištekliais. Prekybos keliai, I t–metyje nusidriekę per Sacharos dykumą, prisidėjo prie didžiųjų Songajaus, Malio ir senovės Ganos imperijų atsiradimo. XV–XVI a. portugalų jūreiviai atrado jūrų kelius į Rytų Afriką, o musulmonų pirkliai kupranugariais pradėjo gabenti prekes per Sacharą į Vakarų Afriką ir atgal. Auksas ir varis, iškastas Pietų ir Vakarų Afrikoje, buvo gabenamas į rytinę pakrantę, Viduriniuosius Rytus ir Aziją. Druska, dramblio kaulas, juodmedis, kolamedžio riešutai, o vėliau ir vergai buvo keičiami į keramiką, karolius, šilką ir kriaukles iš Europos ir rytinės Azijos.

PREKYBOS KELIAI PER SACHARĄ
Musulmonų pirklių karavanų keliai jungė pietinio Sacharos dykumos pakraščio miestus su Šiaurės Afrikos kraštais ir ėjo per oazių miestus, pavyzdžiui, Valatą, prekyvietę prie šiaurinės Malio imperijos sienos. Klestinčiu prekybos ir mokslo miestu tapo Timbuktus.

Zebrą akvarele ir auksu ant popieriaus nupiešė Indijos meistras Mansūroje

JŪRŲ KELIAI Į RYTUS
Dovanos, tokios kaip šis zebras, XVII a. buvo gabenamos į Indijos Mogolų imperatoriaus Džehangyro dvarą. Pirkliai plaukdavo per Indijos vandenyną keliais, Rytų Afrikos prekyvietes jungiančiais su Raudonąja jūra, Persijos įlanka, Indija ir Tolimaisiais Rytais.

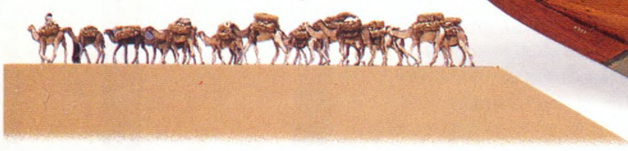

Prekybinis laivas, arba dau, kuriuo musulmonų pirkliai plaukiojo Persijos įlankoje

Trikampės lotyniškosios burės išskleidžiamos gaudant musoninius vėjus

PREKYBINIAI LAIVAI
Indijos vandenyne plaukioti buvo gan lengva dėl musoninių vėjų, kurie žiemą pūsdavo Afrikos kranto link, o vasarą – Indijos pusėn. Tai leido gabenti prekes buriniais laivais iš Rytų Afrikos ir atgal. Visoje Rytų Afrikos pakrantėje augo ir klestėjo prekybos miestai: Zanzibaras, Kilva ir Mombasa.

KARAVANŲ KELIAI
Didžiulius atstumus per Sacharą pirkliai įstengdavo įveikti tik dėl nepaprastos kupranugarių ištvermės. Šie įstabūs gyvuliai gali dienų dienas keliauti be maisto ir be vandens, nes jie moka sukaupti vandens ir riebalų atsargas savo kūne. Net 12 000 kupranugarių karavanas keliauti per dykumą gali iki trijų mėnesių.

Išlydžius žalvarines manilas, Benine liejami bronzos dirbiniai

Manilos, vertingiausias piniginis vienetas senovės Benine

Valiuta

Kol buvo įvestos vakarietiškos monetos, Afrikoje buvo paplitę kitokie atsiskaitymo ekvivalentai – gyvuliai, audiniai, karoliai bei kiti vertingi daiktai. Tradicinėje Afrikoje kiekvieno krašto valiuta būdavo vis kitokia. Gyvulių augintojų bendruomenėse žmogaus turtą rodė jo turimi galvijai, kuriais ir būdavo atsiskaitoma. Kituose kraštuose už prekes mokėdavo audiniais bei iečių antgaliais, karoliais, druskos luistais, kriauklėmis ir metalo gabalėliais, vadinamais manilomis.

VALIUTA IR MAINŲ KURSAS

Prieš įvedant metalo gabalėlius ir vakarietiškas monetas, Afrikoje svarbus mainų ekvivalentas buvo čia apdirbamas metalas. Geležiniais pinigais tapo strėlių ir iečių antgaliai, kauptukų geležtės, o šiaurės Zayre bei Sudane ir svaidomieji peiliai (p. 46–47). Zayro nkučai už dvi mainų geležtes galėdavo nusipirkti net nuotaką. Kiekvienos geležtės vertė buvo lygi 1250 mažesnių kauptukų.

Kauptuko pinigas iš Centrinės Afrikos

Buvo paplitęs Šiaurės Afrikoje

Austriškas Marijos Teresės doleris, XVIII a. pabaiga

Monetos apačioje – Afrikos dramblys

Angliška auksinė ginėja, XVII a. pabaiga

Prekyboje naudotas kaip aukso matas

Almoravidų auksinis dinaras, XII a.

Druskos luistai buvo eksportuojami į Arabiją ir Tolimuosius Rytus

SUDANO DINKŲ VEDYBINĖS DERYBOS

Afrikos gyvulių augintojų kraštuose būsimosios nuotakos šeima tikisi, kad už nuotaką jai užmokės būsimo vyro šeima. Mokama paprastai galvijais. Nuotraukoje šeimos derasi dėl nuotakos kainos. Pagaliukai ant žemės žymi galvijų skaičių.

Sudano azandžių metalinis ietigalis, kuriuo mokama už nuotaką

Už šį varinį lanką iš Centrinės Afrikos, sveriantį beveik 3 kg, „nusipirkdavai" žmoną

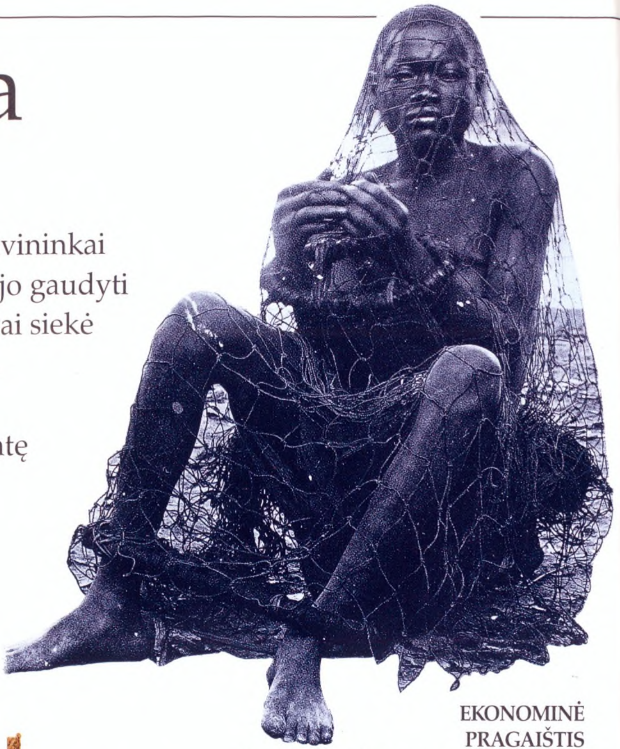

Vergų prekyba

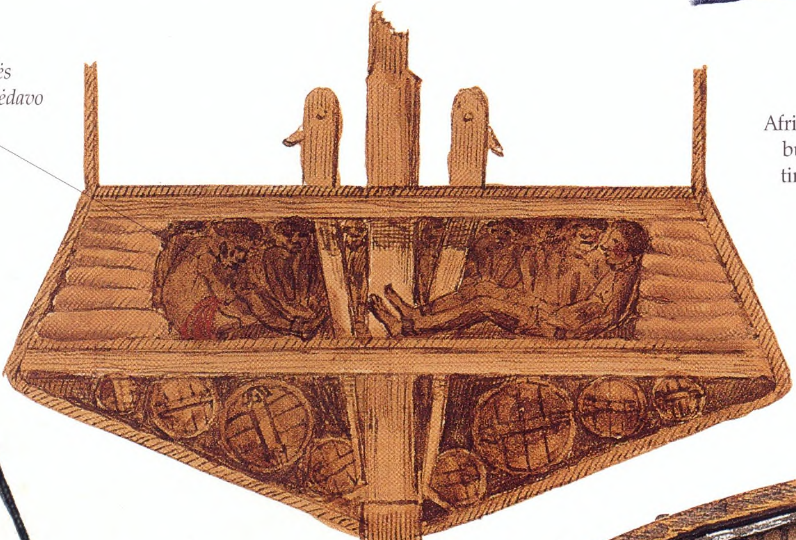

APSAUGA NUO VERGIJOS
Šiuos lūpų diskelius (tiek viršutinei, tiek apatinei lūpai) nešiojo Centrinės Afrikos sarų moterys. Sarams jie atrodė labai patrauklūs, bet europiečiams nepatiko. Tai teikė nors menką viltį, kad moterys nebus gaudomos ir varomos per visą Afriką išvežti ir parduoti.

KAI KARIBUOSE IR AMERIKOJE atsirado tabako, cukranendrių ir medvilnės plantacijos, jų savininkai pritrūko darbininkų. Europos pirkliai pradėjo gaudyti arba pirkti vergus Afrikoje, o Afrikos valdovai siekė parduoti karuose paimtus belaisvius. Vyrai, moterys ir vaikai buvo prievarta gaudomi, surišami ar surakinami ir nuvaromi į pakrantę laukti laivo. Kurie ištverdavo ilgą kelionę, būdavo parduodami plantatoriams.

EKONOMINĖ PRAGAIŠTIS
Nuo 1500 iki 1850 maždaug 25 milijonai Afrikos žmonių arba žuvo per vadų tarpusavio karus, arba buvo sugaudyti ir parduoti vergijon, kaip ir šis vyras, po tinklu laukiantis laivo. Tai pragaištingai paveikė tradicinį afrikiečių gyvenimą ir sunaikino gyvybiškai svarbią gyventojų dalį.

Dėl ankštybės vergai negalėdavo atsigulti

KELIONĖ VERGŲ LAIVU
Perkrautais vergų laivais būdavo gabenama net po 600 vergų, sukimštų į triumą, skirtą 400. Pakeliui nemažai vergų numirdavo, kiti pasmerkdavo save bado mirčiai arba iššokdavo už borto.

SURAKINTI GRANDINĖMIS
Ginkluotų užpuolikų būriai traukdavo į Vakarų Afrikos miškus gaudyti vyrų, moterų ir vaikų. Sučiuptus kaimiečius jie surakindavo sykiu ir varydavo į pakrantę. Kelyje su belaisviais elgdavosi labai žiauriai, o ir pakrantėje jų vargai nesibaigdavo. Nors vaikai į vergiją patekdavo kartu su tėvais, pirkliams nerūpėjo, kad šeimos ar vieno kaimo gyventojai būtų laikomi kartu. Jie išskirstydavo vergus pagal amžių, ūgį, lytį ir išvaizdą.

Patalpa berniukams – vyrai ir berniukai buvo laikomi laivo priekyje

NEIŠSIGELBĖSI!
Vergų laivuose dėl ankštumo, prasto vėdinimo bei sanitarinių sąlygų žmonės mirdavo nuo ligų arba nusižudydavo. Kartais kildavo maištas, bet nieko iš to vergai nelaimėdavo: kurstytojus prižiūrėtojai nužudydavo, o jeigu laivą ir pasisekdavo užgrobti, tai nemokėdami jo valdyti, vergai klaidžiodavo po vandenyną, kol žūdavo.

ĮDAGAI
Pirkliai vergais rūpindavosi tik tiek, kad šie išsilaikytų dar tinkami parduoti. Varomus į laivą vergus pirkliai lyg galvijus pažymėdavo įdagais. Aukcione įsigijęs vergą plantatorius jam įdegindavo dar vieną – nuosavybės – žymę.

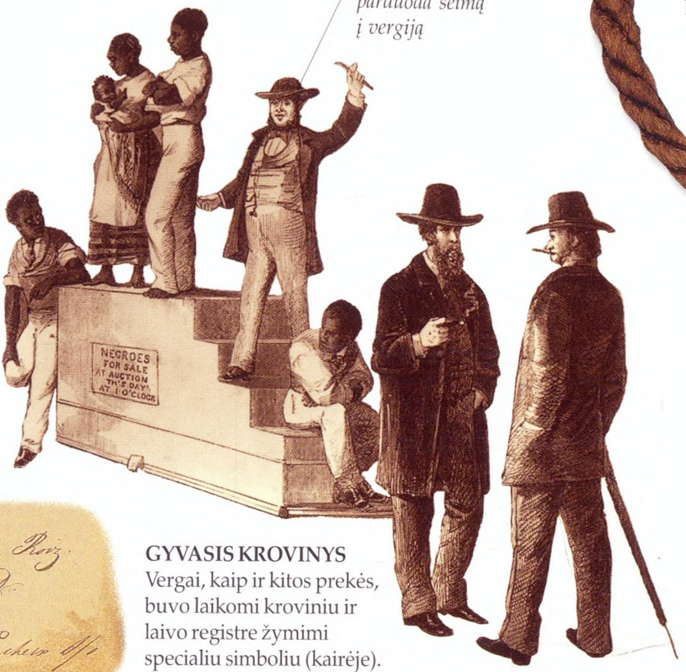

VERGIJOS PRADŽIA IR PABAIGA
Arabų pirkliai prekiauti vergais iš Afrikos pradėjo daugiau nei prieš 1000 metų, o europiečių prekyba vergais ypač suklestėjo nuo 1800. Vergų plakimas ir žalojimas sukėlė pasipiktinimą, XVIII a. Jungtinėse Amerikos Valstijose prasidėjo abolicionizmas – judėjimas už negrų vergijos panaikinimą. Pagaliau 1833 Britanijos parlamentas išleido įstatymą, pagal kurį nuo kitų metų visi vergai tapo laisvi.

Vergų prižiūrėtojo rimbas iš vakarinės Afrikos pakrantės

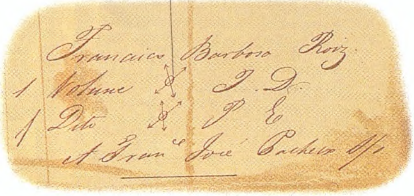
Rimbai buvo vejami iš kanapių

VERGŲ AUKCIONAI
Virdžinijos valstijos arba Karibų krantus laimingai pasiekę vergai būdavo parduodami aukcione. Prieš siūlydami savo kainą, plantacijų savininkai ar valdytojai kiekvieną vergą atidžiai apžiūrėdavo, ar sveikas, pagal dantis nustatydavo amžių. Vergas nebuvo laikomas žmogumi, tai buvo tik darbo gyvulys, kurį galėjai pakeisti, jeigu jis paseno, susirgo ar bandė nepaklusti.

Aukcionatorius parduoda šeimą į vergiją

Vergo simbolis

GYVASIS KROVINYS
Vergai, kaip ir kitos prekės, buvo laikomi kroviniu ir laivo registre žymimi specialiu simboliu (kairėje).

Dauguma vergų buvo nuo 16 iki 45 metų amžiaus

Vergų laivo „Brooks" modelis, kuriuo naudojosi Viljamas Vilberforsas agituodamas prieš vergiją Britanijos parlamente

Vyrų patalpoje stipriausi vyrai būdavo supančioti poromis

Moterų patalpa – moterys galėjo laisvai judėti ir valgyti, bet vis vien likdavo su antrankiais

Vergai būdavo maitinami ryžiais, kukurūzais, batatais, kasava ir pupomis

Kapitono kajutė buvo virš patalpos moterims

Mergaitės su įdagais, kaip ir visi, buvo laikomos laivo gale

Amatai ir įgūdžiai

DAUGELYJE AFRIKOS BENDRUOMENIŲ vienus darbus atlieka tik moterys, o kitus – tik vyrai. Tai ypač tinka dviem daug įgudimo reikalaujantiems darbams – puodininkystei ir metalų apdirbimui. Molinius rakandus moterys lipdo kasdieniam naudojimui, tačiau be jų neapsieinama per merginų iniciacijos apeigas, o Nigerijos jorubų ir Zimbabvės šonų tautelėse jie sudaro dalį nuotakos kraičio. Metalų apdirbimas yra išimtinai vyrų darbas. Dėl amato paslapčių, perduodamų iš kartos į kartą, kalvį kiti kaimo gyventojai gerbia, jo bijo ar netgi neapkenčia.

Sudano azandžių puodas su žmogaus galva

Išpašyta šaknis dažams tepti ant karšto puodo

Medinis plaktukas moliui smulkinti

Allogia medžio žievė, kurią išmirkius gaunami raudoni dažai puodui nudažyti

Akmenukas nulipdytam ir saulėkaitoje išdžiovintam puodui blizginti

Puodas pradedamas lipdyti ant plokščios seno puodo šukės

Kriauklė glaistyti ir molio likučiams pašalinti prieš džiovinant

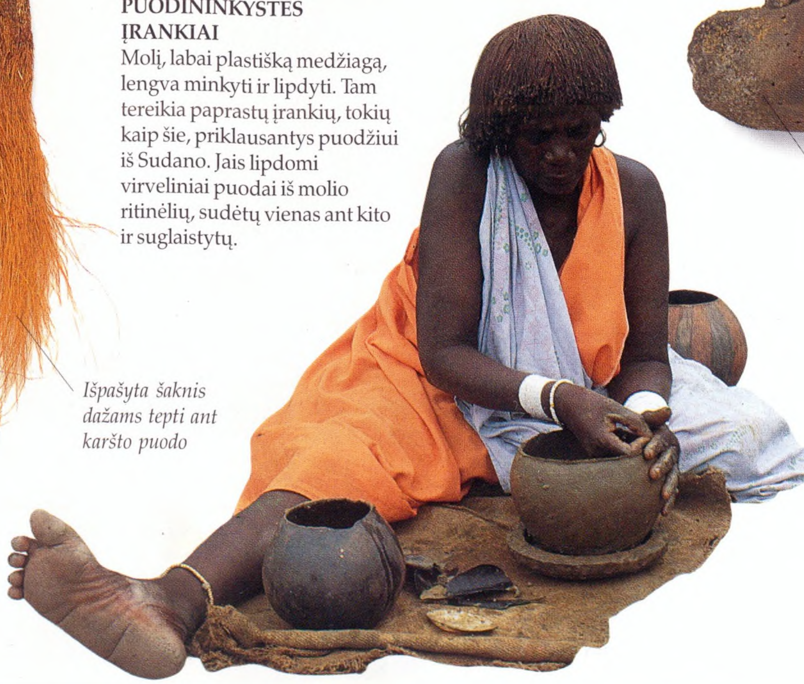
ŽMOGAUS FORMOS PUODAI
XX a. pradžioje šiaurės rytų Zayro mangbetų ir Sudano azandžių puodžiai pradėjo žiesti žmogaus galvos, o kartais ir viso kūno formos puodus. Tikriausiai šie puodai buvo skirti parduoti europiečiams.

PUODININKYSTĖS ĮRANKIAI
Molį, labai plastišką medžiagą, lengva minkyti ir lipdyti. Tam tereikia paprastų įrankių, tokių kaip šie, priklausantys puodžiui iš Sudano. Jais lipdomi virveliniai puodai iš molio ritinėlių, sudėtų vienas ant kito ir suglaistytų.

Molinė tūta orui į ugnį pūsti

PUODO LIPDYMAS
Nors Šiaurės Afrikoje vyrai puodus žiedžia žiedžiamuoju ratu, daugumoje kitų Afrikos kraštų puodus iš molio lipdo moterys rankomis. Degimo krosnis irgi naudojama tik Šiaurės Afrikoje. Kitur puodai degami ant žemės, apdėti žabais ar žole. Afrikoje iš molio lipdomi įvairiausi dirbiniai: pypkės, žaislai, baldai, papuošalai ir, suprantama, indai. Moterys molinius reikmenis gamina kasdieniam naudojimui arba parduoda. Tačiau esama ir pripažintų meistrų, kaip antai Bidos puodžiai Nigerijoje.

Geležies apdirbimas

Daug kur į pietus nuo Sacharos dykumos geležis buvo apdirbama jau nuo 300 pr. Kr. Molinėje krosnyje kaitinama iki aukštos temperatūros geležies rūda išsilydydavo ir tapdavo „bliumu“, geležies žaliavos lydiniu, kuris būdavo supilstomas į juostas arba luitus. Šiuos luitus tuomet kaldavo kalviai arba pirkdavosi tolimi kaimynai. Geležies lydymo procesas buvo nelengvas, todėl jį pradedant būdavo atliekamos tam tikros apeigos su muzika ir šokiais, kad darbą lydėtų sėkmė.

Bliumas, arba geležies žaliava

Bliumo plokštė

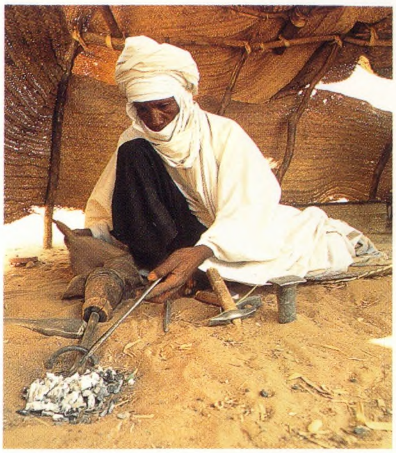
Ryškėjanti kauptuko geležtės forma

Pabaigta kauptuko geležtė

Darbui laukuose geležtė pritaisoma prie ilgo koto

KAUPTUKO GELEŽTĖ
Kai kurie kalviai kala tik vienokius daiktus, pavyzdžiui, peilius, kardus, ietigalius ar kauptukų geležtes. Kalvis bliumą ar atsivežtą metalo gabalą kaitina tol, kol iš jo gali iškalti grubią daikto, šiuo atveju kauptuko geležtės, formą. Iki XIX a. kauptukų geležtėmis buvo atsiskaitoma už prekes.

GELEŽIES KALIMAS
Kalviai laikomi paslaptingais ir galingais, jie gyvena atskirai nuo bendruomenės. Šis tuaregų kalvis, saugodamas amato paslaptį, netgi kalba skirtinga kalba, suprantama tik kalviams.

Medinė lazda, kurią kilodamas dešine ranka pameistrys pumpuoja orą į odinį kapšą

Medinė lazda, kurią pameistrys kiloja kaire ranka

Odinis kapšas, prisipildantis oro

KALVYSTĖS ĮRANKIAI
Kalvis naudoja kūjį, kaltus, priekalą ir dumples. Orą dumplėmis pumpuoja kalvio pameistrys arba paauglys iš jo šeimos. Pumpuojamas oras reguliuoja ugnies stiprumą ir karštį, kuriame geležis kaitinama. Karštą geležį kalvis kala kūju ant priekalo. Geležį ugnyje vis pakaitina, kol pabaigia kalti dirbinį. Nors kalvio įrankiai gan paprasti, jis gali nukalti labai dailų dirbinį, tokį kaip, pavyzdžiui, originalieji paukštgalviai svaidomieji peiliai iš Gabono (p. 46–47).

Vaško procesas

XVII A. ANTROJE PUSĖJE pirmieji vakarinės Afrikos pakrantės tyrinėtojai olandai aprašė įstabią Benino karalystę. Juos ypač sužavėjo Benino meistrų sukurtos metalinės lėkštės ir bronzos dirbiniai, puošiantys obo rūmus. Benino karalių skulptūros buvo atlietos pagal čia aprašytą ištirpusio vaško procesą. Benino Karalienės Motinos galva atkurta tradiciniu metodu. Ši technika dar aptinkama Ganos pakrantėje, kur ašančiai ją naudodavo aukso svareliams lieti (p. 56–57).

1 GURGUČIO LIPDYMAS
Gurgutis lipdomas iš šlapio priemolio tarpsniais aukštyn nuo pagrindo. Kiekvienam tarpsniui leidžiama išdžiūti, kad būtų pakankamai tvirtas išlaikyti viršutiniam svoriui. Tuomet gurgutis padengiamas 2 mm storio vaško sluoksniu. Tokio storio bus ir liejinys.

Detalė lipdoma kauline mentele

2 VAŠKO PUOŠIMAS
Padengęs gurgutį glotniu vaško sluoksniu, meistras kauliniu raižikliu ima raižyti raštą ir puošmenas. Vaško spalva priklauso nuo bičių maisto.

Išpuoštas vaškas

Labai glotnus pirmasis sluoksnis

3 GURGUČIO APLIPDYMAS
Galva dabar dengiama tokiu pat priemoliu, kaip nulipdytas gurgutis. Dedami trys sluoksniai. Pirmasis sluoksnis, arčiausiai galvos, klojamas labai kruopščiai bei glotniai ir paliekamas išdžiūti. Kiti du sluoksniai lipdiniui suteikia atsparumo ir tvirtumo. Tarp pastarųjų sluoksnių įdedama virvelė prilaikyti lipdiniui, kad nesudužtų, kol išdegs.

Aštrus apdailinimo peiliukas

Kaulinė lipdybos mentelė

Metalinė lipdybos mentelė

4 PARUOŠTA DEGTI
Galvą, aplipdytą trim priemolio sluoksniais, galima degti. Dabar galva iš visų pusių paramstoma malkomis, kurios prilaikys ją, kol vaškas išsilydys. Forma apkraunama malkomis ir degama arba ant žemės, arba iškastoje duobėje.

Lipdant sluoksnius laikomasi formos pavidalo

Uždėtas pirmasis priemolio sluoksnis

Forma užpildyta vašku, paliktas latakas, per kurį ištekės kaitinant išsilydęs vaškas

Malkos keliose vietose suveržtos viela, kad kaitriau degtų

Šis etapas baigiamas, kai išteka visas vaškas

Tiglis su išlydyta bronza

Skydas, saugantis nuo karščio

Bronzą privalu kaitinti tol, kol taps oranžinė, tai yra karštesnė nei įkaitinta iki raudonumo

6 BRONZOS PYLIMAS
Dabar kaitinama bronza, kol tampa taki. Tolesnis etapas yra lemiamas – ir pavojingas. Iki oranžinės spalvos įkaitinta bronza atsargiai pilama į apverstą formą, kol užpildo vaško paliktą ertmę. Forma paliekama smėlyje aušti, kol ją bus įmanoma paimti rankomis. Tuomet ji bus iškasta, ir plaktuku nudaužius nuo jos išorinius sluoksnius pasirodys ką tik atlieta bronzinė galva.

5 FORMOS DEGIMAS
Aplink galvą degančios malkos išlydo vašką, ir šis išteka per latakėlį formos apačioje. Vaško vietoje susidaro ertmė. Išbėgus visam vaškui, karšta forma apverčiama ir užkasama smėlyje.

BENINO „BRONZA“
Tiesą sakant, iš vario, cinko, švino ir alavo mišinio, iš kurio buvo liejami Benino „bronzos“ dirbiniai, kaip ir šis XVII a. lazdos aptaisas, išeidavo ne bronza, o žalvaris. Tačiau jie vis tiek priskiriami prie bronzos liejinių. Dėl metalo stygiaus kai kurie senovės dirbiniai yra tik 1 mm storio. Vėliau Benino meistrai iš europiečių įsigydavo žalvarinių manilų (p. 48–49) ir jas išlydydavo.

7 IŠBAIGIMAS
Galva dabar paliekama ataušti. Tuomet aštria geležte nupjaunamas pagrindas. Paskui meistras plaktuku ir kaltu iš vidaus išskaptuoja gurgutį. Dabar jau pajuodęs gurgučio priemolis išsiima nesunkiai. Šis sudėtingas liejybos metodas įgalino sukurti labai gražius bronzinius meno kūrinius.

Benino Karalienės Motinos galvos kopija

Ašančių auksas

Ašančių aukso svarelis

NORS TIKSLIAI NĖRA ŽINOMA, kada Afrikoje pradėtas išgauti auksas, bet Vakarų pakrantės aprūpindavo Europą auksu dar prieš Amerikos atradimą. Prekiaudamos su tų laikų Gvinėja, Europos tautos taip pralobo, kad netgi britų auksines monetas pavadino ginėjomis. Auksas tuomet buvo plaunamas upių vagose ir pakrantėse arba kasamas kasyklose. Buvo randama nuo smulkučių aukso grūdelių ir dulkių iki didokų gabalėlių, arba grynuolių. Didesnieji aukso grynuoliai Ašantyje, Ganoje, būdavo dovanojami karaliui, ašantehenui. Auksakaliai Ašantyje buvo privilegijuoti ir pagal ištirpusio vaško procesą (p. 54–55) iš aukso ir žalvario liedavo labai dailius ir puošnius kūrinius.

Svarstyklės laikomos ranka

Svarstyklės

AUKSO DULKĖS

Aukso dulkės iki XX a. buvo pagrindinė ašančių atsiskaitymo forma. Aukso dulkes žmonės seikėjo svareliais, nulietais iš žalvario, bet dažniausiai vadintais aukso svareliais. Aukso dulkes į svarstyklių lėkštelę supildavo šaukšteliu. Svareliai taip pat tiko kaip papuošalai ir kaip pasakotojų amuletai.

Aukso svareliai

Šaukštelis aukso dulkėms seikėti

Skrynelė aukso dulkėms laikyti

IŠKILMIŲ AUKSAS

Apeiginis durklas, trofėjinė galva, žiedai ir paukščio pavidalo papuošalas (dešinėje) yra iš karaliaus Kofio–Karikario, kuris 1867–1875 buvo ašantehenu, lobyno. Šie dirbiniai atlieti iš gryno aukso arba juo papuošti. Jie niekada nebuvo naudojami kare, juos pasiimdavo karalius, kai pasirodydavo viešumoje per iškilmes.

AUKSO SVĖRIMAS

Sudarant sandėrį, pirkėjo aukso svarelis iš pradžių turėjo atsverti pardavėjo svarelį. Svarelių svoriams sutapus, pirkėjas savo svarstyklėmis atseikėdavo sulygtą kiekį aukso dulkių, o pardavėjas jas pasverdavo savo svarstyklėmis. Jeigu svėrimu abu likdavo patenkinti, pardavėjas paimdavo auksą, o pirkėjas prekes.

Puošni paauksuota rankena

Puošnus ašančių durklas

Išgraviruoti ašmenys, skirti tik apeigoms

Ašančių durklas su lenktais ašmenimis

PARADAS

Per ilgus šimtmečius ašančių ceremonijos beveik nepasikeitė. Jos būna labai spalvingos. Vadai tada vilki prašmatniausiais drabužiais, dėvi karūnas, papuošalus ir rankose laiko iškilmių lazdas. Ašanteheną, nešamą soste, ir vadus nuo saulės saugo skėtis.

GAMTOS FORMOS

Ašančių auksiniai papuošalai būna gyvulių, paukščių, žuvų, vabzdžių ir vaisių pavidalo. Auksakaliai, naudodamiesi ištirpusio vaško procesu, atliedavo labai puošnius dirbinius. Nudaužę liejimo formą, papuošalą jie nusvidindavo vandeniu, sumaišytu su citrinų sultimis, kad auksas imtų spindėti.

Paukščio pavidalo papuošalas nuo ašančių karaliaus sosto

Medžio drožinys, padengtas aukso lakštu

Vienas iš dviejų papuošalų nuo sosto parankių

Galva sveria 1,5 kg

Dailiai apdorotas auksas

Trofėjinė ašančių galva

AUKSINĖS GALVOS

Auksakaliai iš aukso liedavo galvas. Ši dailiai atlieta galva, kaip ir kiti čia pavaizduoti auksiniai dirbiniai, priklausė ašančių lobiui, kurį britai, 1874 sutriuškinę ašančius, pagrobė iš Kumasio. Galva vaizduoja mūšyje žuvusį vadą, tikriausiai Bandos karalių Vorosą arba Gijamano karalių Adinkrą. Aukso galvos dažniausiai puošdavo karaliaus sostą arba ritualinius kardus.

Žiedai puošiami gėlių motyvais

AŠANČIŲ ŽIEDAI

Pirmieji ašančių valstybėje apsilankę europiečiai apstulbo išvydę spalvingas iškilmes ir žmones, pasipuošusius begale papuošalų. Vadai nešiojo auksines karūnas, apyrankes ir devynias galybes pakabučių. Ašantehenas per šventes apsimaustydavo pirštus didžiuliais žiedais.

Maskarado kaukės

SACHAROS REGIONO AFRIKOJE įvairios šventės ir apeigos neapsieina be kaukių. Kaukės dėvimos su visu kostiumu, paslepiančiu asmens tapatybę. Dauguma kaukių sudrausmina, auklėja, informuoja arba suteikia valdžią. Visa tai perduodama judesiu ir šokiu – per maskaradą. Apeigose viena kaukė gali atlikti išsyk keletą vaidmenų arba kelios kaukės vaidinti tą patį vaidmenį. Kartais kaukės užsidedamos tiesiog pramogai.

OGONIŲ KAUKĖ IŠ NIGERIJOS
Kaukę užsidėjęs asmuo persikūnija, kitaip tariant, perima kaukės personažo savybes ir tampa tarpininku tarp realaus ir antgamtinio pasaulio. Dauguma ogonių kaukių, kaip ir ši, primena gyvulius. Jas dėvi vaikinai, kurie per sporto varžybas imituoja kaukės vaizduojamus gyvulius.

KUBŲ KAUKĖ IŠ ZAYRO
Zayro kubų kaukes turėjo daryti karalius, nes jo žmones kamuodavo dvasia, vadinama *mašamboj*. Kaukės buvo panašios į šią dvasią, ir jas užsidėdavo tik vadai, siekdami įvesti tvarką.

ČOKVIŲ KAUKĖ IŠ ANGOLOS
Čokviai turi senas maskarado tradicijas. Jų kaukės pagal vaizduojamas dvasias suskirstytos į tris grupes, vadinamas Mukiši. Šią kaukę užsideda vyras, vadovaujantis berniukų iniciacijos apeigoms, per kurias jie iš vaikystės pereina į suaugusiųjų pasaulį. Berniukai keletą mėnesių praleidžia brūzgynų mokykloje, kur mokosi būti suaugusiais ir kenčia ištvermės išbandymus. Kartais tokios kaukės baigiant apeigas sudeginamos.

BAMILEKIŲ KAUKĖ IŠ KAMERŪNO
Bamilekiai, didelė žemdirbių tauta, gyvena Vakarų Afrikos vulkaninėje plynaukštėje pietų Kamerūno pievose. Bamilekiai susiskirstę į slaptąsias bendrijas, arba brolijas, iš kurių kiekviena turi savo kaukes ir muzikos instrumentus. Nors ši kaukė kurta pagal žmogaus veidą ir galvą, jo bruožai iškraipyti. Ištęstas veidas, išpūsti žandai ir perkreipta burna ją išdidina. Tai simbolizuoja antgamtinį pasaulį ir atskiria kaukę bei ją dėvintįjį nuo žmonių pasaulio.

Šios bemilekių kaukės ausys irgi per didelės

Juostos papildo kepurės arba skrybėlės audinio raštą

Kaukės užsidedamos ant viršugalvio

Pirmiausia medinė kaukė nudažoma raudona ochra, o tada kreida ir suodžiais išmarginama juostomis

Per metines šventes kaukė dėvima kartu su apsiaustu, dengiančiu kūną ir barškučius ant kulkšnių

DŽELEDŽIŲ KAUKĖS IŠ NIGERIJOS
Jorubų bendruomenėje buvo manoma, jog moterų prigimtis dvejopa – jos gali sukurti naują gyvybę, bet turi didžiulę griaunamąją galią. Dželedžių maskaradas, kur šoka vyrų arba moterų poros, laiduoja, kad moterų galia bus nukreipta bendruomenės labui. Jų kaukės būna labai įvairių formų.

Kaukės puošiamos dar ir paukščių plunksnomis

KAUKĖS DĖVĖJIMAS
Daugelis kaukių dėvimos ant veido. Tačiau esama daug kaukių, panašių į dželedžių kaukes (viršuje), kurios užsidedamos ant viršugalvio. Asmuo, užsidėjęs šią paukštgalvę kaukę, vainikuojančią maskarado kostiumą iš Kamerūno, tampa aukštesnis ir įspūdingesnis.

Muzikos instrumentai

SENOVINIAI STIPRINTUVAI
Po šio ksilofono klavišais kabo išdžiovinti tuščiaviduriai moliūgai ar aguročiai. Jie sustiprina garsą, skambantį muzikantui užgaunant klavišus, praturtina jį sodriais rezonuojančiais tonais. Ksilofonais pritariama kitiems instrumentams, grojama solo arba, pavyzdžiui, šiaurės vakarų Ganoje, perduodami kaimui svarbūs pranešimai.

MUZIKA SKAMBA VISOJE Afrikoje. Afrikiečių gyvenimas be muzikos ir dainų neįsivaizduojamas. Vos gimusį jį migdo motinos lopšinė, o užaugęs jis dalyvauja spalvingose kaimo šventėse ir maskaraduose. Žmonės groja ir dainuoja norėdami išsklaidyti darbo monotoniją. Žemdirbys purendamas žemę ir berdamas grūdą užtraukia dainą, kad būtų gausesnis derlius. Po neaprėpiamas dykvietes išsisklaidę piemenys ir medžiotojai vieni kitiems perduoda užkoduotas muzikines žinias pūsdami fleitą. Karių, užstalės ir medžioklės dainas atlieka tik vyrai. Yra muzikos, kuri pridera tik moterims ir grojama per moterystės ritualą arba per gimdymą. Muzikos instrumentų Afrikoje begalė: nuo meniškai išdrožinėtų apeiginių būgnų iki paprastučių tarškynių, padarytų iš metalo atliekų ar žievės gabalėlių.

PORINIAI VARPELIAI
Muzikantai laiko šiuos porinius varpelius iškeltus ir muša per metalinius jų kūgelius lazdelėmis, pagaliukais arba rageliais. Tai mušamieji instrumentai, skambantys šventėse ir maskaraduose. Šie varpeliai iš Kamerūno, Vakarų Afrikos.

RANKINIS PIANINAS
Sansa – tai mažutis rankinis pianinas. Ją sudaro siauros metalinės ar medinės plokštelės, išdėstytos virš rezonansinės lentelės ir pritvirtintos prie moliūginio rezonatoriaus. Muzikantas groja nykščiais užgaudamas metalines plokšteles, atitinkančias natas. Tokie pianinai dažnai vadinami „keliauninko draugais“, nes jais įmanoma groti klajojant iš vienos vietos į kitą. Šia sansa grojo Angolos umbundai.

ĮTEMPTA STYGA
Šis muzikinis lankas iš Kamerūno – tai paprasčiausia medinė lazda su tampriai įtemptomis stygomis. Stygos braukomos, timpčiojamos, liečiamos ar užgaunamos stryku – styga pritaisyta prie lanksčios lazdelės galų. Silpnai skambančius stygų garsus sustiprina išskobti moliūgai. Įvairiais kampais atrėmęs lanką į savo kūną, pavyzdžiui, į krūtinę, muzikantas gali išgauti gana platų garsų diapazoną.

HAILAIFO MUZIKA

Hailaifas populiarus visoje Afrikoje, lygiai kaip ir Europoje. Jis remiasi tradicine Ganos ir Siera Leonės muzika, bet įtakos jam turėjo ir karinių orkestrų muzika, jūreivių dainos, bažnytinės giesmės, Lotynų Amerikos muzika ir kalipsas. Šiandien ši muzika dažniausiai atliekama akustinėmis gitaromis ir vokalu.

Membraninis būgnas iš Kongo

Ant būgno užtempta membrana pritvirtinta mediniais kaiščiais

Būgnas – „smėlio laikrodis" padarytas taip, kad būgnininkas jį galėtų pasikišti po pažastimi

Įtemptas būgnas ir lazdelė iš Kamerūno

BŪGNAI

Būgnų Afrikoje esama visokiausių: nuo paprastos odinės prijuostės, užtemptos ant puodo, iki prašmatnių mušamųjų instrumentų, skirtų maskaradams. Vieni jų tokie maži, kad juos gali pasikišti po pažastimi (viršuje), o kiti (dešinėje) didumo vos ne sulig pačiu būgnininku. Būgnai paprastai būna išdrožti iš vientiso medžio gabalo arba pagaminti iš medinių lentelių, suveržtų metaliniais lankais. Vaikai groja žaisliniais būgnais, padarytais iš skardinių, aliejaus indų arba kevalų.

Stygos padarytos iš arklio ašutų

Stygos prie medinio postygio pririštos odinėmis juostelėmis

LIUTNIA

Arfinė liutnia, arba kora, kilusi iš Malio, yra vienas nuostabiausių muzikos instrumentų Afrikoje. Jos korpusą sudaro moliūgas, perpjautas per pusę ir aptrauktas karvės oda, jis veikia kaip rezonatorius. Muzikantas atremia ją sau į kūną ir užgauna stygas nykščiais ir smiliais.

Grojant ilgas postygis būna nukreiptas nuo kūno

Liutnias puošia gyvulio kailis

Pūstukas išpjautas iš moliūgo

Nors medinis trimitas labai ilgas, bet nesunkus

TRIMITAS

Šiuo nepaprastu trimitu, pučiamu pro skylutę šone, grojo Ugandos madžiai. Tokiais trimitais, išdrožtais iš medžio arba gyvulio rago, perduodami pranešimai ir signalai iš vieno kaimo į kitą arba paprasčiausiai grojama širdžiai maloni muzika.

Maskaradas

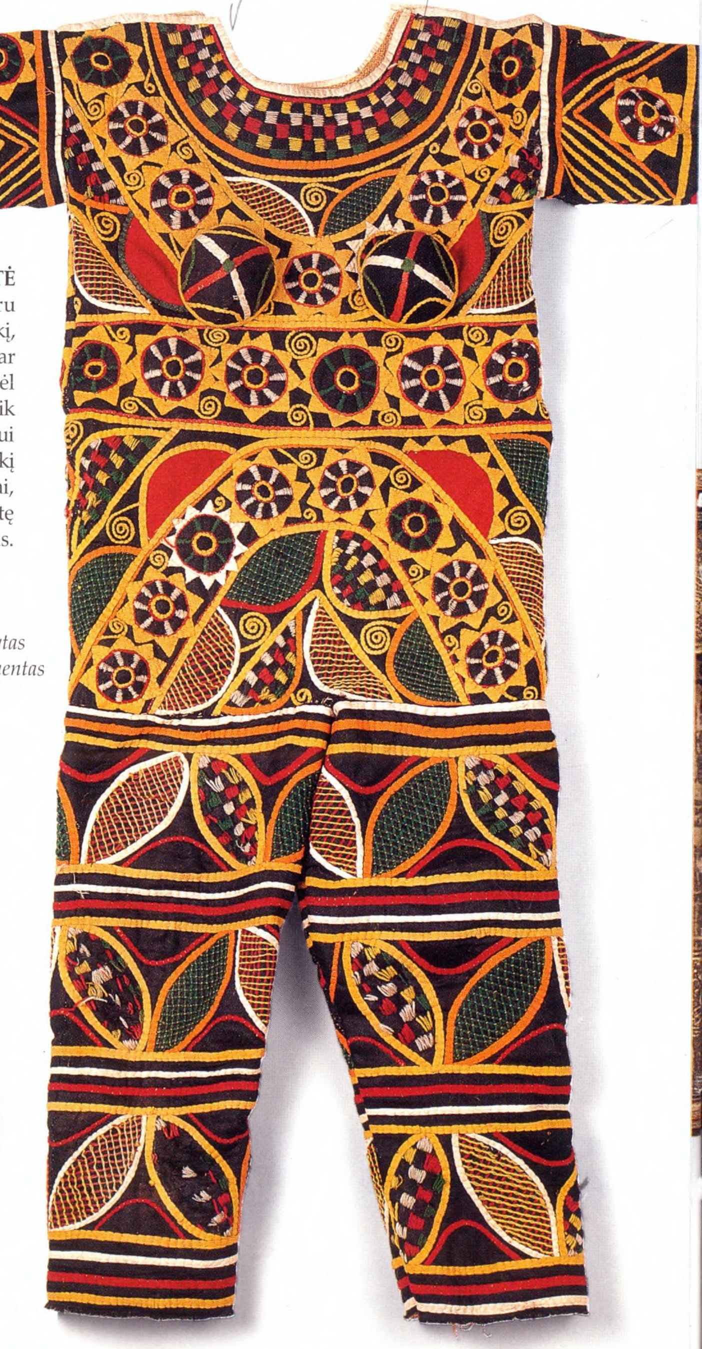
KAUKIŲ ŠOKIS, arba maskaradas, atliekamas daugelio Vakarų bei Centrinės Afrikos bendruomenių ritualuose ir apeigose. Kai asmuo apsivelka kostiumą, jis paslepia nuo kitų žmonių savo tapatybę ir perima kaukės bruožus. Kai kurias savo kūno dalis maskarado dalyvis padidina kamšalu arba medžio gabalu. Toks kostiumas sykiu su šokio žingsniais, gestais, dainomis ir šūksniais tampa galinga ir energinga jėga, simbolizuojančia ir dvasių, ir žmonių pasaulį. Maskaradus dažniausiai rengia vyrai, slaptųjų bendrijų nariai.

Ibų maskarado kostiumas iš Nigerijos

Galvos apdangalas išdrožtas iš medžio ir nudažytas

Iš kitų šį kostiumą išskiria spalvingas, rankomis išsiuvinėtas audinys

ŠOKIŲ LAZDA IŠ NIGERIJOS
Šią geležinę lazdą (kairėje) savo maskarade naudoja jorubai, garbindami Oguną, geležies, kalvių, graverių ir kitų, dirbančių su metalais, dievą.

KŪNO DEKORAVIMAS
Zayro mbučių mergaitės nudažytos baltai – šitaip ritualas pažymi jų kaip merginų statusą. Spalvotais dažais jaunuolių kūnas dažomas per daugelį įvairių apeigų. Dažais, kaip ir kostiumais, norima užmaskuoti asmenį ir suteikti ritualui galios bei paslapties.

KASMETINĖ ŠVENTĖ
Maskaradas rengiamas tam tikru metu, pažymint kokį nors įvykį, tarkim, per derliaus šventę ar berniukų įšventinimą į vyrus. Todėl kostiumas dėvimas labai trumpai – tik savaitę ar mėnesį, o paskui padedamas iki kitų metų. Tokį maskarado kostiumą vilki ibų vyrai, kasmet per derliaus šventę imituodami merginas.

Dantytas ornamentas

ŠOKIŲ SKYDAS IŠ KENIJOS
Kikujų apeigose vaikinai ant kairės rankos žasto užsimauna šokių skydus, *ndomius*. Dantytas ornamentas vidinėje skydo pusėje visuomet būna vienodas, o išorinės pusės raštas priklauso nuo vyro amžiaus ir krašto, kur jis gyvena.

KAUKĖTI MALIO ŠOKĖJAI
Malio dogonų laidotuves rengia ir tvarko vyrų slaptoji bendrija, *avai*. Tokios kaukės (kairėje) dėvimos per ritualą, kai velionis ir jo palikuonys pagerbiami kaukių procesija ir visuotiniu apsilankymu.

Šokėjų procesija vyksta į laidotuves

INICIACIJOS APEIGOS ANGOLOJE
Kol tampa vyru, čokvių berniukas atlieka tam tikrą ritualą. Su kitais savo amžiaus berniukais jis mėnesį gyvena griežtoje stovykloje atokiai nuo kaimo, apipjaustomas, perima bendruomenės socialines bei moralines vertybes. Berniukų prižiūrėtojas būna apsivilkęs baisiu kostiumu (dešinėje), kuris simbolizuoja mirusių vadų ir didvyrių dvasią. Perėjęs visus išbandymus, berniukas į kaimą grįžta jau kaip vyras.

Medinis galvos apdangalas aptrauktas pluoštu

Kaukė visiškai paslepia asmens veidą ir tapatybę

Ietis su metaliniu antgaliu

Apeiginis kirvis iš medžio ir metalo

Sijonas iš augalinio pluošto

Kojų barškučiai iš Kamerūno

Metaliniai barškučiai pririšioti prie žolių raiščio

MUZIKA IR TRIUKŠMAS
Maskaradas – tai jaudinantis ir triukšmingas reginys, lydimas nuolatinio būgnų gaudesio. Maskarado šokėjas mosikuoja musvaikiais, amuletais, o kartais ir ginklais. Jam energingai judant, pašėlusiai tarška ant kulkšnių pririšioti barškučiai. Tie būgnai, barškučiai ir kaukėto šokėjo šūksniai sukuria dramatišką atmosferą.

Būgnas, išdrožtas iš vientiso rąstgalio

Būgnas su įpjova ir lazdelės iš Sudano

Rodyklė

Muziejai ir galerijos

Gavin Durrant; Jason Slater fotografijos; Exeter City Museums and Art Gallery, Royal Albert Memorial Museum, Exeter, Devon (Jane Burkinshaw, Graham Searle, John Allen); Powell–Cotton Museum, Birchington, Kent (Derek ir Sonia Howlett, Malcolm Harman); Royal Pavilion, Art Gallery and Museum, Brighton, Sussex (Anthony Shelton); Robert Mucci 27 vd; Central St. Martins College of Art and Design (David Reed, Aron Macartney); Commonwealth Institute (Yvette Fields); Trustees of the Wallace Collection, London (David Edge); C. J. Spring; Ubersee–Museum Bremen, Germany 34 ad.

Dizainas ir pagalba redakcijai
Mark Haygarth, Joseph Hoyle, Ivan Finnegan, Susan St. Louis, Helena Spiteri ir Gin von Noorden

Modeliai
Wisdom Omoda Omodamwe – ištirpusio vaško proceso, p. 54–55; Len Snell (Thorp Modelmakers, London) – namas iš Botsvanos, p. 12–13.

Papildomos fotografijos
Andy Crawford (p. 12–13).

Apipavidalinimas
Jason Lewis, John Woodcock, Luigi Gallante

Iliustracijų šaltiniai

v = viršuje, a = apačioje, c = centre, k = kairėje, d = dešinėje
Musée Nationale des Arts Africains / Réunion des Musées Nationaux 42ad; British Library 31vd; Trustees of the British Museum 12ak; Jean–Loup Charmet 31vd, 32vk, 50c, 50ak; James Davis Travel Photography 22vd, 28c, 29ck, 29ad; Robert Estall / Carol Beckwith and Angela Fisher 41ak; Mary Evans Picture Library 25vk, 43vc, 43vd, 44vk, 51c; Werner Foreman Archive 11ad, 12ad, 53vd; Robert Harding Picture Library 6ak, 6vd, 7ak, 8ak, 9vd, 9a, 16ac, 17ac, 18vk, 26cd, 27ad, 32c, 59ad, 60vk; Michael Holford 6ck, 40vd; Collection Photothźque du Musée de L'Homme 50vd; Hutchinson Library 7vk, 8c, 9vk, 10vd, 11vk, 13vd, 14vd, 16vd, 17vd, 18ck, 21vk, 21vc, 22ck, 23vk, 23ad, 26ck, 28cd, 33ad, 37vc, 37c, 40ad, 46ac, 49ck, 49ak, 52ac, 57vk, 63vk; Jak Kilby 61vk; Magnum Photos / S. Perkins 7c / Abbas 15ad, Thomas Hoepker 25ad, / Abbas 26vk, / Ian Berry 26ak, / Fred Mayer 30ad, / C. Steele Perkins 31c; Mansell Collection 42vd; National Maritime Museum 48ad; Panos Pictures 8vd, 33ak; Pitt Rivers Museum 40k; Trustees of the Powell–Cotton Museum Trust 24vd; Rex Features 7cd; Telegraph Colour Library / Colorific / Jim Pickerill 10c, / Mirella Riccardi 19ck, / Cosmos 19vd, / Richard Wilkie 20ak, / Lawrence Manning 20c, / Terry Fincher 24cd, 34c, 41vk, / Contact Press 62ck; Victoria and Albert Museum 48ck; Wilberforce House, Hull City Museums and Art Galleries 50–51, 51vk, 51vd; Zefa Pictures 15vk, 23cd, 38ad, 39vd.

AFRIKA

Puikios spalvingos fotografijos, kuriose matome egzotiškus žmones, jų namus, darbo įrankius, drabužius ir puošmenas, duoda nepakartojamą Afrikos tautų kultūros ir gyvenimo vaizdą.

PAMATYSITE

ašančių karaliaus Kofio–Karikario auksą • žynio apdarą iš paukščių plunksnų • magišką keliautojo amuletą • nuostabius drabužius ir papuošalus • ritualines kaukes

SUŽINOSITE

kaip apsirengę jodavo į mūšį fulanių raiteliai • kaip medžiojami drambliai ir lenktyniaujama stručiais • kaip žmonės gyveno aptvertoje sodyboje • už kiek metalo galima nusipirkti žmoną • kaip Afrikoje lipdomi puodai ir skobiami moliūgai

SUPRASITE

kaip pagal ištirpusio vaško procesą liejami bronzos dirbiniai • kokias paslaptis sergėjo slaptosios bendrijos • kaip ir kodėl atsirado vergų prekyba • koks savitas Afrikos žemyno tautų tikėjimas ir kokios įspūdingos apeigos ir ritualai

ISBN 9986–02–499–4

A DORLING KINDERSLEY BOOK

